

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2025. november • XXXVI. évfolyam 11. (420.) szám

Ára: 450 Ft

A Kattarinka cég tulajdonosai és alkalmazottjai az 1910-es években.
(Türr István Múzeum fotótára, cikkünk a 18. oldalon)

- 200 éve a nyelv és tudomány szolgálatában – az MTA alapításának története
- Az egykori „kertészképző” kincsei – séta a Bereczki iskolaparkjában
- Tanítás, sportszeretet, vándorszellem – interjú Thuma Gézával
- Egy iparoscsalád felemelkedése és bukása – a Kattarinka cipézdinasztia története

Történelmi lecke kezdőknek és haladóknak

Mayer János

■ 1905 elejére Magyarország politikailag jóformán kettészakadt. Ebben éppúgy szerepe volt a Monarchiát feszítő közjogi kérdésnek, az épp zajló orosz-japán háború megítélésének, az egyre erősebb nemzetiségi mozgalmaknak, ahogyan a korszakban élesedő szociális problémáknak, korrupciós vádaknak, valamint a magyar történelmet végigkísérő örökös szembenállásnak is.

A kormányzó *Szabadelvű Párt* pozíciója így is sokáig megingathatatlannak tűnt, 1875 óta minden választáson ők győztek; a parlamenti ellenzék vezető erejét, a *Függetlenségi Pártot* szabályosan frusztrálta, hogy – bár érzése szerint maga mögött tudta a magyar országlakosok többségét – sokáig esélye sem volt nyerni. (A kormánypárt „monolit tömbjével” szemben megosztott ellenzék állt, ráadásul a nemzetiségi szavazók bennük törekvéseikre nagyobb veszélyt láttak, mint a „kisebbségi rossznak” tekintett szabadelvűekben.) E frusztrációból származott az *obstrukció* (az országházi munka szándékos akadályozása), számos sajtóvita, durva személyeskedés, párbaj, képviselőkhez méltatlan magatartás – sőt, néhány évvel korábban már az alkotmányon kívüli kormányzásra (rendkívüli állapot bevezetésére) is született javaslat. Amikor pedig 1904 végén a házszabály trükkös módosításával az ellenzék fő fegyverét, az obstrukciót is sikerült kiverni a kezéből, és a házelnök jogkörét is megnövelték, már fizikai erőszakot váltott ki: 1904. december 13-án az ellenzékiek szétverték a nemrégiben átadott Országházban az elnöki emelvényt, megrongálták a bútorzatot, kidobták az őrség tagjait, majd a Kossuth-nótát énekelve büszkén kivonultak az ülésteremből. Gesztusukat szimpatizánsaik hőstettnek (a kormánypárti erőszak jogos megtorlásának), ellenfeleik a törvényhozás tekintélyét aláásó bűncselekménynek tekintették.

Ezt követően az országgyűlést feloszlatták, és januárra új választásokat írtak ki. Itt olyasmi történt, ami korábban sosem: az addig szétszabdalt ellenzék koalícióba tömörült, amelyben a Függetlenségihez a kor valamennyi parlamenti pártja csatlakozott, bár erős embereit döntő részben szabadelvű „*disszidensek*” (Bánffy Dezső, Apponyi Albert, ifj. Andrássy Gyula) alkották, akik főképp személyes ellentétek, elbukott hatalmi harc vagy sikertelenség miatt távoztak a kormánypártból. Ők egyáltalán nem is támogatták a rendszer alapvető átalakítását hirdető függetlenségi programot, bár erről a rövid kampányban hallgattak. Afféle húzónévként pedig az emigrációból hazatért Kossuth Ferencet állították csatasorba, aki ugyan sokat nem örökölt apja politikai tehetségéből, de nevével sokakat mozgósítani lehetett. Táboruk legalább ennyire heterogén volt az őket támogató rétegek szempontjából is: voltak közöttük nagybirtokos agráriusok, a velük ellentétes érdekeket valló közép- és kispolgárság, valamint a választójoggal rendelkező parasztság tömegei is. Közös jelszavuk az egyébként nehezen körülírható „alkotmányvédelem” volt, más ügyekben (választójog,

nemzetiségi ügyek, önálló vámterület, közjogi kérdés) inkább nem sokat mondtak, mert ezekben nem volt meg az egység a koalíció tagjai között.

Egy valami kötötte még össze őket: a miniszterelnök gróf Tisza István és kormánya iránt érzett mélyen ellenszenv. Ezt éppúgy gerjesztette a kormányfő tekintélyelvű kormányzása, egyes intézkedései, ahogyan elvi ellentétek, de a hatalomból kiszoruló sértettség és irigysége is a náluk tehetségesebb, a népszerűséget nem kereső, elhivatott politikussal szemben. Az ellenzék jó része úgy gondolta, hogy az ő leváltásával megnyílna az út a fennálló rend radikális átalakítása előtt, s az ország minden problémája megoldódhat. Ha már akkor is ennyire szabadszájú lett volna a politikai közbeszéd, mondhatnánk, hogy egyfajta „*TIG-koalíció*” állt össze Tisza és a szabadelvűek ellen. (Az ellenzékkel szimpatizáló újságíró, *Ady Endre* csak a „*kan Báthory Erzsébet*” és a „*geszti bolond*” jelzőkkel illette az általa gyűlölt úri Magyarország megtestesítőjének tartott kormányfőt, bár azért nem átalott tőle anyagi támogatást kérni.)

Mint ismert, az 1905-ös választáson az egyesült ellenzék győzött, ám diadala pürhosi volt: az uralkodó vonakodása miatt csak jó egy év múlva, a korábbi szabadelvű, *Wekerle Sándor* vezetésével alakíthattak kormányt, de addigra választási programjuk minden fontos eleméről le kellett mondaniuk. Kormányzásuk alatt pedig sorra kiderültek az egyes koalíciós pártok közötti ellentétek, így aztán nemhogy a magyar önállóság növelésére, a társadalmi rend radikális átalakítására, de még óvatos reformok (pl. a választójog újraszabályozása) végrehajtására sem voltak képesek, egyes intézkedéseik (Lex Apponyi, a csemovai sortűz, „*cselédttörvény*”) miatt pedig őket is lehetett tekintélyelvűséggel vádolni. Mire legközelebb választottak (1910), a korábban egységes koalíció darabjaira hullott, és az átmenetileg visszavonult Tisza István vezetésével újjászervezett *Nemzeti Munkapárt* elsöprő győzelmet aratott: a képviselői helyek több mint 60%-át elnyerte.

Nehéz nem látni az előző századelő és napjaink párhuzamait. Van ma is erős, személyközpontú, monolit hatalom, és van a sorozatos vereségei miatt elkeseredett, „utolsó esélyét” érző, kellőképpen heterogén ellenzék is. Megvannak napjaink disszidensei is, akik gyakran hangosabb kritikussai a hatalomnak, mint akik kezdetől fogva szemben álltak vele. (Némelyiküket híveik a már sötétségben a „*legnagyobb fényforrásnak*” látják.) Formálódik valamiféle „*kényszerkoalíció*” is, amelynek számos ügyben épp annyira (nem) ismert az álláspontja, mint egykori elődeiknek. Az is nagyon hasonló, hogy a választók jó része nem programok alapján, hanem érzelmi indíttatásból (harag, gyűlölet, rajongás, *csalfa vak remény*) áll valamely oldal mellé, a másiktól pedig bármely aljasságot képes elhinni, ha az övéi mondják (írják). A nagy baj talán nem is ez, hanem hogy a fekete-fehér táborlogikát meghaladni kívánó kritikus elmék kerülnek

karanténba, ők kapják meg a „*szekértoló*”, „*hazaáruló*” jelzőket, és ma már az sem ritka, hogy emberek véleményük miatt kapnak súlyos fenyegetéseket, méltatlan sértéseket; ha pedig elkötelezettségüket nem bizonygatják elég határozottan, a másik táborhoz sorolják őket. Jellemző mai viszonyainkra, hogy az egyik fél a „*békéért menetel*”, a másik „*szeregetországot épít*”, miközben az ellenfelet mindkettő a legszívesebben a földre döngölné. A fenti történelmi példák ismeretében nem árt elgondolkodni rajta, hogy vajon megéri-e ez a kíméletlen ketrecharc. ■

Tartalom

- A tudós társaság bicentenáriuma (Mayer János írása)	3
- Barangolás az iskolaparkban (Masa György beszámolója)	7
- A katymári Latinovits-kastély végnapjai (Tánczos-Szabó Ágota tanulmánya)	9
- Tövisék; Füst (Ernesz Margit versei)	12
- „Mindig nagyon szerettem mászkálni a természetben...” (Zalavári László interjúja Thuma Gézával)	13
- A bajai Kattarinak cipészdinasztia emléke (Kothencz Kelemen tanulmánya)	18
- Az olimpiai bajnok magánélete (Mayer János írása, 2. rész)	21
- Az ősz ízei (Szünder Dezső receptjei)	24

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap elején
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:

Dr. Mayer János

Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László

Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:

Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Masa György, Sarlós István, Sipos Loránd,
Szünder Dezső, Zalavári László

Online szerkesztő:

Mayer István

Lapalapító:

Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó: Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:

OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja

Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.

E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

Előfizetés: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

A tudós társaság bicentenáriuma

■ A régebbi történetírás az 1825-ös évet tekintette az ún. reformkor kezdetének. Ez főként gróf Széchenyi István nevezetes parlamenti felajánlásához köthető, amelyvel hozzájárult az újonnan megalapítandó Magyar Tudós Társaság (későbbi nevén a Magyar Tudományos Akadémia) anyagi alapjainak megteremtéséhez. (Ráadásul Vörösmarty hazafias eposza, a Zalán futása is ugyanebben az évben jelent meg, így közelet és az irodalom új korszakát is össze lehetett kapcsolni egymással.) Az újabb történeti irodalom már úgy értékeli az 1825/27. évi országgyűlést, hogy az semmiképp sem tekinthető „reformparlamentnek”, hiszen annak nagy részében hagyományos kötélhúzás zajlott az uralkodó és rendjei között, a polgári átalakulást segítő törvényjavaslatokat egyáltalán nem tárgyaltak. Ám az Akadémia joggal tekinti november 3-át születésnapjának, és ez a nap kétségkívül egy kiemelkedő jelentőségű politikai karrier kezdete volt, így érdemes megemlékeznünk róla.

Mayer János

■ 1. Az 1825-27-es országgyűlés

Miután a magyar rendek az 1820-as évek elején több, főleg adózásra, illetve újoncosásra vonatkozó uralkodói rendelettel szemben ellenállást tanúsítottak, az erőszakot azonban az udvar inkább kerülni akarta, I. Ferenc (1792-1835) végül – 13 évnyi szünet után – új országgyűlést hívott össze. A diétát megnyitó beszédében az uralkodó – Metternich kancellár tanácsát követve – azt hangsúlyozta, hogy a fennálló rendi alkotmány fenntartására törekszik. Ezzel együtt az udvar főként az adómegajánlást tartotta volna legfontosabb tárgynak, míg a magyar rendek a megelőző 13 év sérelmeit kívánták orvosolni. Ezen kérdésekben hosszas viták után kompromisszumos megoldások születtek: a kért (megemelt) hadiadó összegét a rendek végül megajánlották, de cserébe elérték, hogy Bécs elengedte a korábbi hátralekötéseket, és lemondott arról is, hogy rendeleti úton kormányozzon. (Ennek jelzéseként a magyar törvényhozás jogköreit szabályozó 1791-es törvényeket megerősítették.)

Nem jutottak viszont előrébb a jobbagység helyzetének javítása, illetve jogi státuszának szabályozása kérdésében. Csupán annyit értek el, hogy bizottságokat hoztak létre azzal feladattal, hogy a következő országgyűlésre törvényjavaslatot dolgozzanak ki a szükséges változtatásokról. (E bizottságok több javaslatából végül az 1832-36-os országgyűlésre csakugyan született előterjesztés.) Ugyancsak eredménytelen maradt „a magyar nyelvről és nemzetiségről” szóló, még korábbi diétákról örökölt törvényjavaslat is, amelynek fő új törekvése a kétnyelvű – latin és magyar – törvények alkotása lett volna. (A magyar törvényhozás nyelve ugyanis még ebben az időben is a latin volt.) A magyar rendek még annyit könyvelhettek el sikerként, hogy az uralkodó kötelezte

magát a diéta rendszeres – legalább háromévente történő – összehívására, egyéb céljait azonban nem tudták megvalósítani.

A fentebb említett ügyeken hamar túl lépett az idő, így elmondható, hogy – bár akkor ez még a legkevésbé sem látszott – ennek a parlamenti ciklusnak a leginkább maradandó döntése a XI. törvénycikk lett, amely kimondta, hogy egy „önként és szabad adakozással összeszedett tőke vagyonból Magyar Tudós Társaság állíttassék fel”. Ennek üzenete a történész szerint főként az volt, hogy a kor elitje bejelenti az igényét „a kornak a polgári viszonyok alakulásával oly nagy jelentőségűvé váló tudományos fejlődésbe való bekapcsolódásra; mindezt összekötte a nemzeti nyelv – mint az egész társadalmat összekapcsoló alapvető kommunikációs eszköz – fejlesztésével”. Hozzátehetjük, hogy ezzel párhuzamosan volt szándék és pénzmegajánlás egy magyar hadi akadémia (*Ludovicæum*) létrehozására is, ám ez még sokáig nem jött létre.

2. A Tudós Társaság ügye

A magyar nyelv ügye a 18. század második fele óta állandóan foglalkoztatta a felelősen gondolkodó hazafiakat. Sokan látták azt, hogy akkori állapotában az nem alkalmas sem arra, hogy államnyelvvé válhasson, sem arra, hogy a tudományok magas szintű művelésének eszköze legyen. Egyes tudományágak művelése, kifejtése céljából intézeteket létrehozni, tudósok munkáját összefogni és fórumot teremteni a legkiválóbbaknak, régi törekvés volt világszerte már az ókor óta. A máig is fennálló európai tudományos akadémiák azonban jellemzően a 17-18. században jöttek létre; születésüknek az általános tudományos célokra túl mindenütt fontos indítéka volt a nemzeti nyelv fejlesztésének szándéka is. A francia akadémia is a francia nyelv kimű-

velésére létrehozott társaságból fejlődött ki, ahogyan a 18. században a prágai *Cseh Tudós Társaság* is az anyanyelv fejlesztését célozta meg elsősorban. Hasonló magyar tudós társaság alapítását a 18. században többek között Bél Mátyás, később Bod Péter, majd nevezetes *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék* c. röpiratában (1781) Bessenyei György is felvetette. („Az ország boldogságának egyik legfőbb eszköze a tudomány!”) Bessenyei az elképzelt intézmény fő feladatait is meghatározta; ahhoz, hogy a tudományokat magyarul is művelni lehessen, az akadémiának minden tudományágból magyar nyelven kézikönyveket, lexikonokat, nyelvtankönyveket kellene kiadnia. (Néhány évvel később Révai Miklós is hasonló tervvel állt elő.) Ötletükből azonban részben a királyi udvar érdektelensége, részben az anyagi források hiánya, valamint a probléma állandó halogatása miatt közel fél évszázadon keresztül semmi sem valósult meg.

A kérdés aztán az 1825-27-es országgyűlésen ismételen napirendre került. Miután az akkori ülésekről mai értelemben vett jegyzőkönyv nem készült, az eseményeket csak utólagos – egymásnak olykor ellentmondó – interpretációkból és visszaemlékezésekből ismerjük. (Ráadásul a nevezetes Széchenyi-felajánlás nem is valamelyik ház nyilvános, hanem az alsótábla ún. *kerületi ülésén* hangzott el.) 1825. november 3-án az alsótábla kerületi – afféle előkészítő – ülése a pozsonyi megyeháza épületében tanácskozott. Ezen az ülésen szólalt fel a rendi ellenzék egyik legismertebb politikusa, Sopron vármegye országgyűlési követe, *Felsőbüki Nagy Pál* (1777-1857), aki már korábban is gyakran ostorozta a magyar nemességet „pazarló életmódja” és „magyartalan magaviselete” miatt. Őt megelőzően a képviselők a magyar nyelv szomorú állapotán sópáncodtak, no meg azon, hogy a régóta tervezett „tudós társaság” létrehozására remény sem látszik. Szenvedélyes hozzászólásában a nemességet is bírálta: „A nemzetiséget [itt értsd: a nemzetet/nemzeti öntudatot – M. J.] eddigelé leginkább a pislogó mécsaik mellett jobbára éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét s egész életüket feláldozó, szegény hazafiak szívverőikkel mentették meg az enyészettől: ám, úgymond, fejtse, képezze ki azt ezután az ország dúsgazdag nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szava szerint a háborúhoz, három fő-

dolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz!” Vagyis a vagyonos nemességet (az arisztokráciát) anyagi áldozatra szólította fel egy nemzeti cél megvalósítása érdekében.

Az ő megszólalását követően lépett elő a politikában akkor még ismeretlen gróf Széchenyi István (1791-1860), aki arisztokrata lévén felsőházi képviselő volt, így ebben a körben csak „vendégként” volt jelen, és – legalábbis Kemény Zsigmond szerint – a következő szavakkal állt a követek elé: „Nekem itt szavam nincs. Az ország nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok, és ha feláll egy oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosainknak magyar növeltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom.” Ez 60 000 pengő forintot jelentett, különösen ha azt is tudjuk, hogy Széchenyi apja halála után tetemes adósságokkal vette át az örökség rá eső birtokrészét.

Ma már sejthető azonban, hogy a gróf nem hirtelen felindulásból, és nem is Nagy Pál beszéde által magát megszólítva érezvén döntött a felajánlásról, sőt még az sem kizárt, hogy ők ketten korábban egyeztettek is egymással. A két nemes ugyanis birtokszomszédként jól ismerte egymást. („Nagy Pali. Ez a lederekabb ember Magyarországon” – írta Széchenyi a naplójában). Vagyis Nagy felszólalása valószínűleg tudatosan, előre elkészített felvezetése volt a „legnagyobb magyar” már régebb óta tervezett gesztusának. Széchenyi egy későbbi, Felsőbükii Nagynak írott levele ez utóbbi teóriát látszik erősíteni: „Ha azt gondolod felőlem, barátom, hogy én 33 esztendő koromban [...] egy éles beszéd által úgy ragadtathattam

volna el, hogy 60 ezer pengő forintot [...] minden meggondolás nélkül odavessek, valóban gyermeki agyvelőt proponálsz bennem.” Sőt, az is valószínűsíthető, hogy a gróf nemcsak Naggyal, hanem a felajánlásához azonnal csatlakozó arisztokrata barátaival is előre megállapodott. 1849-ben írt naplóbejegyzése szerint pedig az is motiválta tettét, hogy (akkor még) reménytelen szerelmének, Zichy Károlyné Seilem Crescence-nak imponáljon: „Az én eszemben az ő elcsábítása járt. Ő testileg ellenállt, de a lelkét magamévá tettem, mert ő az egész világon engem szeretett a legjobban. Hogy egészen megnyerhessem, ráléptem a hazafiság mezejére, 24 szónál nem tudtam többet magyarul, azt is rosszul, de ellenzékinek léptem föl a mágnástáblán, s 60 ezer forintot ajánlottam föl, hogy mire, azt igazában nem is tudom tisztán, de magyar nyelvészeti akadémia lett belőle.” Ezt a bejegyzését azonban nem szabad teljesen komolyan vennünk: a szeptemberi fordulat előtt megbomlott idegrendszerű politikus a döblingi szanatóriumban vetette őket papírra. Az az állítása sem állja meg a helyét, hogy mindössze 24 szót tudott volna magyarul, épp ezen országgyűlés felsőtáblájának ülésén keltett azzal feltűnést, hogy a kor szokásával ellentétben latin helyett magyarul szólalt fel. S hogy ezzel nyerte volna el az első férje halála után – egy évtized múlva! – neki a kezét nyújtó fiatalasszony szívét, legalábbis kétséges; miként az is, hogy ne tudta volna, mire is adakozik valójában.

Bármint volt is, az bizonyos, hogy a gesztus nagy lelkesedést váltott ki, Abaúj megye követe szerint „többnyire minden Követeknek könnyet tsafart ki szemekből s kevés ideig tartó, elnémitő mély hallgatás után,

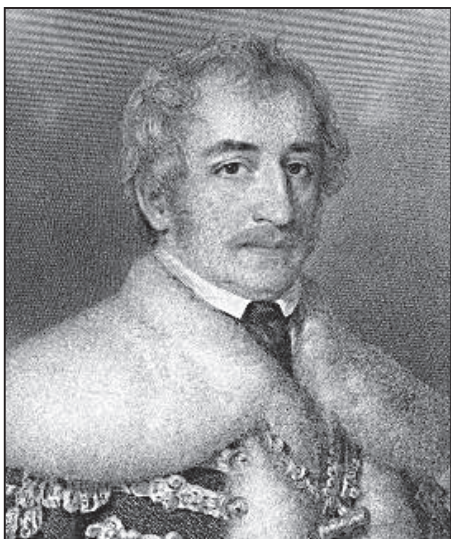
Az arisztokraták felajánlásait sürgető Felsőbükii Nagy Pál

mindenfelől a sokszorozva megújított Éljen kiáltás harsogott [...] s ezen példás Hazafinak [...] buzgó köszönet tételét”. Széchenyi példáját rögvest követte két barátja, gróf Károlyi György (40 000 Ft-tal) és gróf Andrássy György, valamint Vay Ábrahám – őket szokás az Akadémia alapítóiként tisztelni, ezért ők minden előkészítő munkálatban részt vettek. Utóbb voltak olyanok (Batthyány György, Sina Simon) is, akik Széchenyinnél nagyobb összeggel is támogatták a társaság ügyét, így viszonylag gyorsan összeállt egy mintegy 260 ezer forintnyi keretösszeg, amely – kamataival együtt – a működés feltételeit biztosíthatta. (A történetíróként is ismert Teleki József gróf, szabolcsi főispáni helytartó pedig 30 ezer kötetes magánkönyvtárának átengedésével járult hozzá az alapításhoz.) A pénzügyi vállalás ténylegesen egyébként mind Széchenyi, mind a további adományozók esetében azt jelentette, hogy a vállalt összegnek mint alapítványi tőkének a kamatait évente befizették a Tudós Társaság pénztárába.

Az alapítók szándéka József nádor jóindulatát is elnyerte, s így november 21-én már az akadémia alapszabály-tervezetét nyújtották be az országgyűlés mindkét házának, amely februárban küldöttséget választott a részletesebb szabályozás kidolgozására. Mindezek alapján az országgyűlés a Magyar Tudós Társaság felállítására 1826. április 17-én hozott törvényt, amelyet az uralkodó 1827. április 11-én szentesített. December 3-án pedig levél érkezett József nádortól gróf Teleki Józsefhez. Ez már arról szólt, hogy az 1827. évi országgyűlés XI. törvény-cikke alapján a felállítandó Tudós Társaságnak, vagyis Magyar Akadémiának a Karok és Rendek által kitűzött elvek alapján készített

Széchenyi felajánlása 1825-en (19. századi litográfia)

Gróf Teleki József, az Akadémia első elnöke

„plánuma” [alapszabálya – M. J.] bővebben kidolgoztassék. A nádor vállalt feladatának teljesítéseként arra kérte Telekit, hogy az általa e célból kinevezett küldöttség (igazgatótanács) elnökségét vállalja el, és hívja egybe a tagokat.

A nagyrészt egyházi személyekből, paptanárokból álló bizottságban helyet kapott két író, Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Sándor is. A természettudományokat viszont egyedül Bene Ferenc orvosprofesszor képviselte. Az alapszabály-tervezet 1828. április 7-re már elkészült, de a királyi jóváhagyás még több mint két évet váratott magára. A végleges szöveget a kancellária 1831 márciusában küldte vissza az igazgatótanácsnak, az Akadémia csak ezt követően kezdhette meg tényleges működését. (Az Akadémia alapszabályai *A magyar tudós társaság alaprajza és rendszabályai* címmel 1831-ben nyomtatásban is megjelentek.)

Némi igazságtalansága a történelmi emlékezetnek, hogy az Akadémia alapítását szinte kizárólag Széchenyi nevével köti össze, holott nem ő volt az ötletadó, és a legnagyobb összeget sem ő adományozta a nemes célra. Az „ötletgazda”, Felsőbüki Nagy Pál eleve nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy hasonló adományt tehessen, neve mégis inkább azért merült feledésbe, mert az 1830-as években egyre inkább eltávolodott a nála fiatalabb generációba tartozó reformellenzék legjavától, és később a forradalmi változásokat sem támogatta; hasonló az oka Károlyi és Andrássy emléke elhalványulásának is. Széchenyi esetében viszont az akadémiai felajánlás szimbólummá vált, mert „...ettől kezdve [...] majd két és fél évtizeden át töretlenül, a rá jellemző szívóssággal és találékonysággal vetett fel újabb eszméket, indított újabb és újabb vál-

lalkozásokat annak az átfogó programnak a megvalósítására, amelyben elsőként foglalta rendszerbe a feudális-rendi világból a modern polgári gazdaságba és társadalomba vezető átmenet legfontosabb teendőit.” (Csorba László)

3. Az Akadémia a reformkorban

Az újonnan létrejött intézmény tehát 1830-ban kezdte meg a működését Pesten. Akkor még nem a ma ismert akadémiai székházban (azt csak 1865-ben adták át), hanem az ún. Károlyi-Trattner házban (ma: Petőfi u. 3.) bérelt helyiségekben. A Tudós Társaságot 25 fős igazgatótanács irányította, a testület első elnöke Teleki József,

alelnöke – egészen 1850-ig – Széchenyi István, az első főtitkára Döbrentei Gábor lett. A testületet 24 tiszteletbeli, 42 rendes és meghatározatlan számú levelező tag alkotta. A határozatokat egyszerű szótöbbséggel hozták a tiszteletbeli és a rendes tagok. Hetenként volt kisgyűlés a tisztségviselők számára, évente tartottak nagygyűlést. Ennek feladata volt az új tagok választása, a jutalmak odaítélése, pályatételek meghatározása, tiszteletdíjak megszavazása. A főállású titkár fizetése ekkor évi 800 forint volt. A kisgyűlések munkájáról a *Magyar Akadémiai Értesítő*, a nagygyűlésekről a társaság évkönyvei tudósították a közvéleményt.

Az Akadémia allegóriája. Johann Nepomuk Ender festménye

Megalapításától kezdve 1840-ig Magyar Tudós Társaság néven szerepelt az intézmény. 1840-1867 között párhuzamosan használták ezzel a Magyar Akadémia, illetve Akadémia elnevezést, 1867-től kezdve lett a hivatalos neve Magyar Tudományos Akadémia. Megalakulásakor hat osztályra (nyelvtudományi, filozófiai, történettudományi, matematikai, törvénytudományi és természettudományi) tagolódott. Az osztályok kezdetben csupán szakmai csoportok voltak, 1840-től kezdve önálló szervezeti egységek. Elvben az osztályoknak azonos számú taggal kellett volna bírnia, de a matematikai osztályt eleinte csak ketten képviselték. Így is a kor számos, máig jól csengő nevű tudósát találjuk az első tagok között: *Kisfaludy Károly*, *Vörösmarty Mihály*, *Kölcsey Ferenc* (nyelvtudomány), *Berzsenyi Dániel* (bölcsezet), *Horváth István*, *Kazinczy Ferenc* (történettudomány), *Köteles Sámuel* (törvénytudomány), *Bugát Pál* (természettudomány) stb. Jól látható e névsorból is, hogy az irodalmárok erősen felülreprezentáltak voltak a testületben: ebben az időben a mai értelemben vett nyelvészet/nyelvtudomány és az irodalomtudomány nem vált még önálló tudományterületté, azok legkiválóbb szakértőinek gyakorlati művelőit, a költőket és az írókat tekintették. Mire azonban az akadémia első nagygyűlése (1831. február 14.) összeült, a névsor változott: Kisfaludy Károly már nem volt az élők sorában, a kor nagy tekintélyű, ámde nehéz természetű irodalmi vezére, Kazinczy Ferenc pedig sértve érezte magát „mellőzése” miatt (állítólag titkárrá jelölését Széchenyi „fúrta meg” a belső béke érdekében), de

aztán 1831-ben ő is meghalt, így a testület munkájában érdemben nem vett részt. Széchenyi javaslatára ugyancsak 1831-ben fogadták el az intézmény címerét és jelszavát („*Borúra derű*”) is. A címerképet a gróf tervei alapján *Johann Nepomuk Ender* bécsi festő alkotta meg: ezen *Hébé*, az ifjúság görög istennője magasra emelt jobb kezében lévő kehelyből iszik egy sas, bal keze az ország címerével ellátott pajzsot nyugszik.

Arról a testületen belül is vita folyt, hogy vajon csupán nyelvészeti és a tudományokat magyar nyelven terjesztő intézet-e az Akadémia, vagy a tudományok fejlesztését elősegítő tudományos intézettel kell-e válnia. (Ezen a téren az alapszabály paragrafusai is ellentmondtak egymásnak. Ez részben szándékos is lehetett: a király és tanácsadói – élükön a magyar szeparatizmustól rettegő *Metternich* herceggel – szívesebben látták volna egyszerű nyelvművelő egyesületnek a Magyar Tudós Társaságot. Ám ez a szemlélet nem számolt azzal az összetett jelenséggel, hogy a korábbi évtizedekben a nyelvművelés idehaza sem csupán a nemzeti öntudat erősítését szolgálta, hanem a polgári átalakulást segítő, politikai célokkal telített hagyománnyá vált.) A nyelvi programhoz már csak a felvilágosodás hagyománya miatt is ragaszkodni kellett, de az 1840-es évektől fokozatosan tágult a látókör.

Mindenesetre az első években az Akadémia főleg nyelvészeti területen tudott maradandót alkotni. 1832-ben adták ki az első egységes – bár még nem kötelező érvényű – *magyar helyesírási szabályzatot* (*Magyar helyesírás és szóragasztás’ főbb*

szabályai), majd egy leíró nyelvtant (*A magyar nyelv rendszere*, 1846) is. A helyesírási rendszer kidolgozásában Révai Miklós elveit vették alapul. Egy nagy egynyelvű (értelmező) szótár munkálataihoz szükséges volt a népköltészet és a nyelvjárások kutatása is. (Az utóbb szerkesztői után csak „*Czuczor-Fogarasi*”-ként említett hatkötetes szótár, *A magyar nyelv szótára* végül csak 1862 és 1874 között jelent meg, de már 1844 óta dolgoztak rajta.) Széchenyi István javaslatára Vörösmarty Mihály és *Toldy (Schedel) Ferenc* magyar-német (1835) és német-magyar (1838) szótárt szerkesztett. Ebben az időben kezdődött meg a magyar nyelvemlékek kiadása. Az Akadémia tervbe vette a jogtörténeti források kiadását is, továbbá megbízta *Reguly Antalt* az Ob mellett élő ugor népek nyelvének és népköltészetének tanulmányozásával. Pályázatokat tűzött ki az Akadémia drámákra is, hogy a magyar színjátszás ügyét előmozdítsa. Az Akadémia folyóirata, a *Tudománytár* a külföldi tudományos eredményeket igyekezett magyarul is elérhetővé tenni; más kérdés, hogy a csekély érdeklődés miatt a lap már 1844-ben megszűnt. A Tudós Társaság hamarosan a szellemi élet fő szervezőjévé is vált: hat osztálya számos tudományágban írt ki pályázatokat, adott ki könyveket, s tagjainak fizetést is folyósított.

Bár Széchenyi az 1840-es években is ragaszkodott volna az intézmény „filológiai jellegéhez”, az egyre inkább szerepet vállalt az anyanyelvű tudományos élet szervezésében, sőt gyakorlati (pl. mérnöki) feladatok megoldásának támogatásában is. 1835 után – *Toldy Ferenc* titkárságától kezdve – lassan kiszorultak a vezetésből a köztisztviselőben álló, de reformernek nem nevezhető (jórészt arisztokrata) személyek, így a politikától való távolságtartás ellenére sokan „revolucionárius” intézménynek látták az akadémiát. Tény, hogy akadémikusok jelentős része közéleti szereplő is volt: az 1840-es években a kormányzat – nem is alaptalanul – már kifejezetten a liberális reformellenzék szövetségesét látta a testületben. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményei az Akadémiát is sokoldalúan érintették. A nyolctagú *Batthyány*-kormányból öten voltak az Akadémia tagjai, de rajtuk kívül is több akadémikus viselt magas kormánytisztviséget, vagy vett részt képviselőként az országgyűlés munkájában. Emiatt a forradalom bukása után működése egy időre el is lehetetlenült, és csak 1858-tól éledhetett újjá. ■

Képalá

Séták szülőhelyünk fái és bokrai körül 13. Barangolás az iskolaparkban

Masa György

■ Legújabb sétám helyszíne egy különleges kert volt, a Bereczki (*Déli ASzC Bereczki Máté Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Technikum, Szakképző Iskola*) parkja. Ezúttal kísérőm is akadt *dr. Farkas Péter* személyében, jelenleg az iskola szakmai igazgatóhelyettese. A szakértő vezetés hasznosnak bizonyult, hiszen a park növényei között szép számmal akadnak ritkán látható fajok is.

A sétát az iskola főépületében kialakított kis iskolatörténeti kiállításon kezdtük. A kiállított ódon tárgyak, mezőgazdasági eszközök, régi könyvek mellett egykori tanulói füzetlapokat, munkanaplókat találunk, melyek mai szemmel nézve elképesztően gondos kézírással és rajzokkal készültek. A falitablókon az intézmény egykori igazgatóinak tevékenysége adja a keretet a több mint 120 éves iskola történetének részletes megismeréséhez. Az alapításhoz tragikus esemény vezetett: a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben a magyar szőlőültetvények nagy részét tönkretette a filoxerajárvány. A szőlőgyökértetű azonban a homoki ültetvényeken nem tudott olyan pusztítást véggezni, mint az ország többi részén. A homoki szőlészet fejlődésének elősegítésére, a megfelelő szakemberek kiképzésére hozták létre az *állami kerti munkás* iskolát.

A „kertészképző” Baja város akkori határában kapott helyet (a céllövölde szomszédságában), és itt nyitotta meg kapuját 1904-ben. Az iskolához gyakorló gyümölcsös tartozott, az iskolaépület körül – a régi fotók tanúsága szerint – pedig már a kezdetek kezdetén gondozott, dekoratív park terült el. Átlapozva a Bereczki 2004-ben kiadott centenáriumi emlékkönyvét, sok egyéb mellett öregdiákok visszaemlékezéseit találjuk, melyek mindegyike megemlékezik egykori iskolájuk gyönyörű parkjáról. A bereczkisek számára nemcsak gyakorlóhely vagy pihenésre, tanulásra szolgáló színtér ez, hanem iskolai identitásuk meghatározó eleme. Minden korszak történetében beszámolnak a park fejlesztésére tett erőfeszítéseikről. Sajnos a XX. század történelmi katasztrófái itt is éreztették hatásukat: a „felszabadítók” kivágták a 30–40 éves díszfákat, és tankkal hajtottak keresztül a kerteken. Jelenleg a légköri aszályjal járó klímaváltozás sújtja a növényzetet. A park történetében tehát hullámhegyek és -völgyek egyaránt előfordulnak. Jelentőségét azonban a város is felismerte, ma helyi védettséget élvező területnek számít.

A park az iskola és a vezetőségi épületek körül terül el. Számos ösvényen keresztül barangolhatjuk be a területet. Feltűnőek az idős, nagy méretű fák, melyek többsége szépen és szabályosan fejlődik. Különleges látványt nyújt az iskola vaskapuja közelében álló óriási, öreg *kislevelű hárs*, melyhez méretében hasonlót nehezen találni városunkban. A *cukorjuhar* egy szépen fejlett példánya szintén a kert előterében növekedik. Ez a faj Észak-Amerikából származik. Könnyen felismerhető a juharokra jellemző karéjos leveléről és szürkés levélfonákjáról. Kedvelt díszfa, mely viszonylag gyorsan nagy méretűre növekedhet, a Halászponton is áll egy impozáns példánya. Őshazájában a lecsapolt nedveiből készül a juharszirup. A kert hátsó részében hatalmas *kocsánytalan tölgy* él, ágai egészen a földig hajolnak. Közeliében az amerikai származású *vörös tölgy* egy példánya növekszik, melyre szintén érdemes egy pillantást vetni, ha erre járunk. Nem messze tőlük fejlett *liliomfa* díszlik. Nagy, illatos virágai tavasszal nyílnak, ősszel érdekes terméscsoportját lehet megfigyelni. Különlegesen szép az iskola névadójának, *Bereczki Máté* kiváló XIX. századi gyümölcsnemesítőnek mellszobra mögött található termős *páfrányfenyő*. Ritkán látni ilyen szép, idős példányt ebből a fajból. A páfrányfenyő Kínából származó növénykülönlegesség. Jellemzően kettéosztott, legyezőszerű leveleiről könnyen felismerhető, lombhullató. Mostanában, köszönhetően jó városrostúrő képességének,

Kínai datolya vagy jujuba

Baján is több helyre ültettek belőle. Ezen kívül is a nyitvatermők sok fajtát figyelhetjük meg a parkban. Az egytűs fenyők közül nagy méretű egyedei állnak a *lucfenyő*nek, a *szúrós lucnak*, a *jegenyefenyő*nek és egy fiatal *szerb lucot* is láttam. Városunkban ritkán találkozni az *amerikai duglászfenyő*vel, de itt egy-két szép példányát felkereshetjük. Megjelenésében a lucfenyőre hasonlít; különlegessége,

Páfrányfenyő, előtt az iskola névadójának szobra

Kerti tó a parkban

hogyan leveli összemorzsolva citromillatot árasztanak. A kéttűs fenyők közül az erdei fenyőt nézhetjük meg, illetve a sportpályáknál, a kerítés mellett több egyforma *fekete fenyő* található. A *havasi törpefenyő* érdekes alakú, lassú növekedésű faj. Az iskolaépület sarkán nagy, különös formájú példánya figyelhető meg. A *simafenyő* levelei hosszúak, ötös csoportokban kapcsolódnak a szárhoz, selymes tapintásúak. Ez a faj Kanada és az Egyesült Államok keleti feléről származik, kedvelt díszfa. Szintén a nyitvatermők közé soroljuk az *atlaszcédrust*. A hegyvidéki eredetű cédrus nagy természetűvé fejlődik, idős korára lombkoronája kiszélesedik, festői látványt nyújt. A kertben álló példány már figyelemre méltó méretekkel rendelkezik. Sajnos a fenyők egy része rosszul viseli a szárazabbra forduló éghajlatot, és a tujákkal együtt tömegesen pusztul ki a díszkertekből. Egészséges fejlődésükhöz a hideg telek is szükségesek lennének, így nálunk mostanában nem érzik igazán jól magukat. Egyes példányokon az iskolakertben is megfigyelhetők a legyengülés jelei.

Nem sorolom fel mindazokat az ismertebb fajokat, amelyek még a kertben állnak, hogy bővebben szót tudjak ejteni egy-két igazi különlegességről. A *füge* már egyáltalán nem számít ritkaságnak a környéken, az éghajlatváltozás miatt további terjedésére lehet számítani. Ám a *kínai datolya* vagy *jujuba* (*Ziziphus jujuba*) talán nem annyira ismert gyümölcsfa. Alacsony termetű fa, melynek rozsdabarna csonthéjas termései vannak, egy nagy maggal. A jujuba gyümölcsét évezredek óta fogyasztják Kínában. Frissen édeskés, kellemes ízű, másrészt jól aszalható is. A faj előnyös tulajdonsága, hogy a meleg és száraz körülményeket jól tűri.

Az iskolaépület sarkán egy ritkán látható cserjét találunk: *ezüstcserezsnye* vagy

pirostermésű ezüstfa (*Eleagnus umbellata*). A Kelet-Ázsiából származó, legfeljebb 4 méteresre növekvő cserje a közismert *keskenylevelű ezüstfa* (gyakran tévesen olajfa) rokona, de tőle eltérően ehető, piros bogyó-szerű álcsontár termést érlel. Kevés kártevője van, bőtermő. Terméséből lekvárok, dzsemek készíthetők, vitamintartalma magas. A szárazsághoz alkalmazkodó bogyósok közül a *homoktövis* (*Hippophae rhamnoides*) egy példányát is meglátogattuk utunk során. A növény őshonos a Kárpát-medencében, talajra nem válogatós, igénytelen faj. Megjelenésében hasonlít az említett keskenylevelű ezüstfára, lévén rokonok. Narancsárga bogyói nagy tömegben teremnek. A termékek vitamintartalma magas, leginkább feldolgozva fogyasztható. Az utóbbi évtizedekben a homok talajú termőhelyeken előszeretettel ültetik. Távol-keleti származású az érdekes, kék bogyójú és piros csészelevelű terméséről könnyen felismerhető *kései végzetfa* (*Clerodendrum trichotomum*). Levelei szétdőrszölve mogoróvaj illatúak. A kert legtávolabbi származású lakója Ausztráliából érkezett, ez a faj az *ezüstlevelű eukaliptusz* (*Eucalyptus cinerea*). Örökzöld, fagy- és szárazságtűrő, kis termetű

fa. Az eukaliptuszokra jellemző, hogy leveleik vastagok, illóolajokban gazdagok. Szétdőrszölve jellegzetes citrusos-mentolos illatot árasztanak. Leveleiket hőségben elfordítják, így csökkentve a párologtatást. Alakjuk kerek (ezüst dollárnak is nevezik a fajt), hamuszürke színű, szárazvirág-kötészetre alkalmasak. További érdekessége, hogy hajtásai évente akár egy métert is képesek növekedni.

A Bereczki árnyas kertjében a növényeken kívül számos más látnivalót is találhatunk. Hangulatos kis kerti tó helyezkedik el a sportcsarnok közelében. Az iskola hátsó udvarában fából készült harangláb tartja a diákbúcsúztató kis harangot, amelyet a ballagások alkalmával szólaltatnak meg. A haranglábbal átellenben félkör alakú pergola áll, középen pedig az iskola világháborús hőseinek emlékműve foglal helyet. A fákon több helyen mesterséges madárodúkat találni. A díszkert mögött az iskola gyakorlókertjei és természetöberendezései vannak. A kertekben a régi, hagyományos gyümölcsfajták megőrzésére is gondot fordítanak.

A park méltó egy (ma már csak részben) mezőgazdasági iskola szellemiségéhez. Kíváncsi vagyok a bereczkiseknek, hogy még sokáig őrizzék, gyarapítsák és élvezzék igazán értékes örökségüket!

Köszönöm a vendéglátást és a szakmai segítséget dr. Farkas Péternek! ■

Az iskola hőseinek emlékműve

A katymári Latinovits-kastély végnapjai

Tánczos-Szabó Ágota

■ Bács-Kiskun megye déli részén, Bács-borsódon, Katymáron és Madarason ma is állnak még Latinovitsokhoz köthető épületek – kúriák, kegytemplom és kápolna –, amelyek a nemes famíliának a Délvidék gazdasági és politikai életében egykor betöltött jelentős szerepére emlékeztetik az utókort. A legszebb Latinovits-birtok, a katymári központjául szolgáló gyönyörű, romantikus kastély azonban a 20. század közepére az enyészeté lett; pártázatos homlokzatát, tornyait, gazdagon berendezett termeit, százados fákkal ékeskedő parkját már csak régi fotográfiák, archív hírlapi cikkek és visszaemlékezések által idézhetjük fel.

A „Bácska gyöngyének” nevezett épületet a 19. század első felében, valószínűleg több ütemben építették fel, és fénykorában „a mivelt társas élet egyik központja volt”. Az építetők leszármazottai közül *Latinovits Margit*, a későbbi vitéz nagybányai Horthy Istvánné adta el a kastélyt biztonsági okokból utolsó tulajdonosának, *borsódi és katymári Latinovits János*nak, aki rövid ideig a bácskai főispáni tisztelet is viselte.

Mint megannyi nemesi, úri hajléknak, a katymári kastélynak is a második világháborút követő ellenséges invázió és az 1945 utáni politikai változások pecsételték meg a sorsát. Feltehetően a szovjet megszállók kezdték meg az épület pusztítását, majd a környékbeli lakosság fejezte be a romboló tevékenységet.

A háború viszontagságait túlélő Latinovits János Katymárra visszatérve évekig küzdött a kommunista bürokráciával birtokaiért, kastélyáért, utóbb már csak némi megélhetésért, lakhatásért. Végül 1950-ben megtört egészséggel, minden vagyonától és reményétől megfosztva halt meg, miközben lassan a kastélydombról a hajdan volt csodálatos épület utolsó maradványai is eltűntek.

Latinovits Jánosnak és kastélyának tragikus kimenetelű története csak egy e korszak számtalan drámai eseménye közül, az ügy részleteinek levéltári iratokkal alátámasztott alapos feltárása azonban segítséget nyújthat a jellegzetes kortünetek felvázolásához, a jogfosztott társadalmi csoportok sérelmeinek, veszteségeinek megismeréséhez.

A kastély rövid története

A dalmáciai származású katonacsalád, a Latinovitsok a hagyomány szerint Cattaro környékéről érkeztek a Magyar Királyságba. Ősök a 17. században telepedett meg a Bácskában, utódai 1719-ben kaptak nemesi címet *III. Károlytól*, törökellenes katonai szolgálataik elismerése gyanánt. A családi birtokot Borsód és Legyen pusztá alkotta, utóbb szerezte meg a familia Kunbaját, Madarast, majd 1800 körül Katymárt. Ezek a hatalmas földek jelentették a Latinovitsok gazdasági és politikai befolyásának alapját. A család két ága a 19. század elejétől a borsódi, illetve a borsódi és katymári előnevet visel-

te, tagjai a helyi és az országos politikában egyaránt képviseltették magukat.

A katymári és borsódi Latinovits-ág legszebb birtokának Katymár számított, amelyen tulajdonosai mintaszerű gazdaságot rendeztek be és díszes kastélyt emeltek. Az építkezés anyagi feltételeit a művelt és vagyonos *Latinovits Sándor* (1785-1831) teremtetette meg. A családi hagyomány szerint, feleségével, a francia származású bárónővel, *Geramb Etelkával* (1799-1860) „mese-szerű multságokat” adtak az 1855 körül befejezett kastélyban, ahol állítólag a királyi család tagjai is többször megfordultak. A házaspár fiai közül a fiatalon huszárfőhadnagyként szolgáló *Illés* (1820-1886) örökölte az épületet, aki katymári uradalmán sikerrel gazdálkodott. Ő alapította a kastély 14 000 kötetet számláló, komoly idegen nyelvű irodalommal rendelkező könyvtárát, a kastély mellé kápolnát építtetett, és jelentős társasági központtá tette házáat.

A „Bácska gyöngye” Latinovits Illés számos gyermeke közül utóbb Margitra és *Gézára* szállt, az egykori hatalmas földbirtok pedig felaprózódott az utódok között. Az utazást és a vadászatot igen kedvelő, íróként is ismert *Latinovits Géza* (1863-1914) 1895-ben publikált rövid ismertető cikket az atyai házról az *Újvidék* című lapban, amelyben az épületet egy 40 szobával, óriási ebédlővel, táncteremmel, kényelmes fürdővel, vendégházzal, becses könyvtárral, családi levéltárral és kápolnával rendelkező rezidenciaként mutatta be. Géza 1914. évi halála után az egyedüli tulajdonossá *Latinovits Margit* (1866-1926) vált.

Margit 1891 májusában ment férjhez *nagybányai Horthy Istvánhoz* (1858-1937), Horthy Miklós későbbi kormányzó testvérbátyjához, aki magas rangú katonatisztként szolgált a hadsereg egyik huszárezredében. A pár az I. világháború után döntött a kastély eladása mellett, mivel Horthynak lovassági táborként nem volt biztonságos a határ közelében fekvő településen élnie. A házat 1919-ben szerb partizánok kifosztották és megrongálták, ami szintén közrejátszhatott a döntés meghozatalában.

Az utolsó tulajdonos, Latinovits János

Latinovits Margit a kastélyt mindenképpen családon belül kívánta értékesíteni. A terjedelmes bibliotékát állítólag ekkor, a tulajdonosváltáskor ajándékozta a pécsi egyetemnek, a családi levéltárat viszont még 1899-ben helyezte el a familia a Magyar Nemzeti Mú-

Katymári kastély (Bácsmezőben). — (Dittmann rajza után).

A Latinovits-kastély Katymáron (Vasárnapi Újság)

A borsodi Latinovits család címere.

A Latinovits család címere

zeumban, innen került az iratanyag később az Országos Levéltárba. Az új tulajdonos, *Latinovits János*, ezen a néven a harmadik, 1893-ban született. Fiatalon jogot tanult külföldi egyetemeken, majd államtudományi doktori címet szerzett. 1919-ben tért haza Svájcból a családdal, özvegy édesanyjával, *oroszfi Mikó Máriával* és testvérhúgával, *Lillával* a katymári úri lakba, amelyet a tornyos kastély megvásárlása céljából később eladott. Az adásvételre 1921-22-ben került sor, 1922-ben már itt tartották Lilla esküvőjét *Sívó Ernő* Pest megyei földbirtokossal.

Latinovits János a húszas évek elején mint követségi attasé működött, és – különösen édesanyja 1923. évi halála után – sokat utazott nemcsak Európában, hanem a világ távoli, egzotikusabb vidékein is. 1929-ben megvásárolta a katymári régi jegyzői lakot, és szegényház létesítésére a községnek ajándékozta. 1933-ban a máltai rend lovagja lett. Ugyanebben az évben rokona, *Latinovits Endre* halála után felsőházi taggá választották, 1937-ben pedig Bács-Bodrog vármegye és Baja város főispáni székét ajánlották fel számára, amelyet korábban, 1901 és 1906 között már töltött be egy Latinovits: Margit és Géza testvére, *Pál*.

A bácskai születésű, jeles bácskai ősökkel rendelkező Latinovits János 1937. novemberi hivatalba iktatását nagy várakozás övezte, a vármegyei politikai élet nyugalmanak és a közélet tisztaságának helyreállítását várták tőle. Az újdonsült főispán tiszta politizálást, a közérdek érvényesítését, rendet és a rend ve-

szélyeztetői elleni kemény fellépést ígért. Az érzékeny lelki alkatú nemes úr azonban nem sokáig tudott megbirkózni a szélsőjobboldali csoportok irányából érkező, fokozódó nyomással, hamarosan idegösszeroppanást kapott. Ekkor az alispán, *Bajsay Ernő* hathatós közreműködése nyomán 1938 októberében lemondatták pozíciójáról, és ettől kezdve a politikától, közélettől elvonultan élt Katymáron. Ez idő tájt kezdődött, majd később fokozatosan elhaltasodott rajta szívbetegsége.

A kastély utolsó ura nem élt fényűző vagy kifogásolható életet, rövid, kudarcra végződött politikai szereplése sem vethetett személyére árnyékot. Unokaöccse, *Sívó János* visszaemlékezése alapján tudjuk róla, hogy kedvelte a vidéki élet nyugalmit, szeretett olvasni, vadászni, mozirajongó volt, ápolta családi, rokoni kapcsolatait, szívélyes viszonyt tartott fenn a helybeli falusi értelmiséggel és földjeinek szorgalmas sváb bérlőivel. Soha nem nősült meg, a családot nagynénje, Mikó Erzsébet, illetve férjével és fiával együtt húga, Lilla jelentette számára.

A család és a kastély helyzete a háború végén

1944 végén Latinovits János és idős nagynénje, Erzsébet, Budapestre utaztak a közeledő front elől. Néhány mozdítható értéket még korábban kimenekítettek a helyi plébániára vagy magukkal vittek. Sívóék Nyugatra távoztak, ahol a családfő, Ernő, Lilla férje, 1945 folyamán elhunyt.

Katymár községnek a háború végén jelentős menekültáradattal kellett szembenéznie. 1944. október végétől a községben szovjet haderő is állomásozott. Az elhurcolt, elmenekült, kitelepített lakosok üresen maradt házaiba előbb menekültek, majd telepések érkeztek. Az újdonsült katymáriak, illetve a községben a háború előtt is többségben lévő bunyevácok közül némelyek erőszakos fellépéssel, követelözve próbálták érvényesíteni saját gazdasági érdekeiket: a földhöz, ingatlanhoz jutást. Többségükben a kommunista párt hívei voltak, és igyekeztek a községi elöljáróságban, illetve a népi szerveken belül túlsúlyba kerülni. A település háború utáni, amúgy sem könnyű helyzetét súlyos ellentétek, feszültségek terhelték.

Latinovits János 1945 januárjában súlyos betegen feküdt egy budapesti légó-mentőál-

lomáson, majd 1945 tavaszán a kiskunhalasi közkórházban lábadozott. Főispánsága idején kezdődött, egyre komolyabbra forduló szívbetegsége nagyfokú gyengeséget, időnkénti járásképtelenséget, a későbbiekben teljes munkaképtelenséget eredményezett, bár még viszonylag fiatal, 52 éves volt. A család hazatérésének pontos dátumát nem ismerjük, 1945-ben, a harcok megszűnte után érkeztek meg Katymárra. Egy, a község által ideiglenesen kiutalt sváb házban találtak otthonra, megélhetésüket eladogatott értéktárgyaik, bútoraik és ismerőseik támogatása révén fedezték.

A Latinovits János vagyonát, egzisztenciáját jelentő földeket a 600/1945-ös törvény alapján a Bács-Bodrog Vármegyei Földbirtokrendező Tanács 1945. április 28-án megváltás alá vonta. A Katymár belterületén fekvő kastélyt és a körülötte elterülő kb. 20 holdas parkot a megváltás elvileg nem érinthette volna, ám a vármegyei földbirtokrendező szerv 1946 őszén a Katymári Földműves Szövetkezet kezelésébe adta, írásos határozat nélkül, mindössze egy átadás-átvételi jegyzőkönyvvel, mélyen a tényleges értéke alatti becsárban. A jegyzőkönyvhöz csatolt leltárban az épület ekkor már mint 70%-os rom szerepelt. Egy 1947. januári helyszíni szemlén keletkezett irat részletesen felsorolja a kastélyon tapasztalt rongálódások, károk mibenlétét. A tetőzet jelentős része beomlott, az első emelet, de egyes helyeken a földszint födeme is teljesen átázott. A padlózat tönkrement, a több száz éves intarziás parkettát vandál módon megrongálták és felszedték, az összes ablakablakot, ajtót leszerelték, összetörték. A helyiségek fűtéséhez használt hatalmas kandallókat és majolikakályhákat tönkretették, a falba süllyesztett Bergmann-csőveket a vezetékkel együtt kivették, a főlépcsőház vasveretes korlátját, amely még 1946 őszén épségben állt, teljes hosszában letörték. A szemlélők berendezési tárgyat nem találtak.

Latinovits a kezelésbe adásról csak utóbb szerzett tudomást, amikor értesült róla, hogy a szövetkezet az épületet és a park fáit értékesíteni kívánja. Nyilvánvalóan számolt ugyan a kastély elvesztésének lehetőségével, de bízott benne, hogy állami kezelésbe kerül, közérdekű intézményt (pl. gyermekmenhelyet) létesítenek benne, és nem engedik teljesen tönkremenni. Számított továbbá arra is, hogy az elvesztett ingatlanokat valódi értékük alapján felbecsülve, azokért cserébe jutányos megváltási árat kaphat, amely jövőbeni létalapját biztosíthatja. A fakivágások elleni többszöri tiltakozása annyi eredménnyel járt, hogy a kastélyt 1946 őszén elkezdték őriztetni. A falusiak azonban addigra gyakorlatilag minden,

az oroszok után megmaradt, mozdítható be-
rendezést, tárgyat elvittek a tárva-nyitva álló
épületekből, sőt, a kastélyhoz tartozó istálló és
magtár faanyagát is elkezdték széthordani. A
földműves-szövetkezet a park hatalmas fáit
közül jó néhányat kivágatott, a fa árát a ve-
zetők – állítólag – a helyi kocsmában leitták.
A történelmi épület és környezete állapotának
fatális leromlását – a rendelkezésre álló for-
rások tanúsága alapján – 1945 és 1947 kö-
zött előbb a megszállók, majd a környékbeli
lakosság fosztogató tevékenysége idézte elő,
miközben a hatóságok nem sok mindent tet-
tek ennek megakadályozására.

Küzdelem a birtok és a kastély visszaszer- zéséért

A beteg tulajdonos ügyeinek intézését csak
1946 őszén tudta elkezdni. Panasszal élt a
kastély és a park elvétele, a fakitermelés el-
len, érdekei képviselésével egy bajai ügyvé-
det bízott meg. Számos beadványt, kérelmet
nyújtott be a földhivatalhoz, amelyekben egy-
részt mezőgazdasági ingatlanai tekintetében
a megváltás alá vonás jogszerűtlenségét
hangsúlyozta, a kastély és a park esetében
pedig arra hivatkozott, hogy ezek nem füg-
gnek össze a már elvett ingatlanokkal, községi
belsőséget képeznek, a kastély pedig koráb-
ban lakhatásul szolgált. „A legna-
gyobb fokban méltánytalan velem
szemben – fogalmazott 1947.
április 25-én kelt megkeresésé-
ben –, hogy [...] mezőgazdálkodás
szempontjából ténylegesen 1000
kt. holdon aluli mezőgazd. ingat-
lanbirtokos lévén, földem teljes
egészében került megváltás alá.”
Bizonyította ugyanis, hogy 35 kat.
hold rétje értéktelen, sivár, birka-
legelőnek sem alkalmas „szik”,
míg mezőgazdasági művelés alá
ténylegesen 978. kat. hold föld
esik. Majd így folytatta önérzete-
sen, a tanult jogértelmező ma-
gabiztosságával: „...semmi néven
nevezendő egyéb vagyonom vagy
jövedelmem nincsen és nem volt,
mint a földem, és ingatlanaim
igénybe vétele folytán megélhe-
tése nemcsak létalapjában van
megtámadva, hanem teljesen le-
hetetlenné van téve, pedig nékem
is, csak úgy, mint minden más ma-
gyar állampolgárnak az élethez
való jogát törvény biztosítja, és
ezzel szemben kénytelen vagyok
máról holnapra tengődni. Hogy
ez nem volt, és nem is lehetett a
törvényhozás célja, az feltétlenül

*bizonyos [...] Kénytelen vagyok reámutatni,
hogy a földjuttatási törvénynek nem volt a
célja a birtokosok terhére ajándékot adni bár-
kinek, hanem az igénybevétel csak a »verum
rei pretium« [a dolog valódi értéke – TSZÁ]
mellett történhetik.”*

1947 májusában a földhivatal a család
lakhatását biztosító, juttatott sváb lakóház
jogszerű birtoklását is megkérdőjelezte. Lati-
novits fellebbezésében nyomasztó anyagi és
egészségi körülményeire igyekezett felhívni
a hatóságok figyelmét, a dokumentum utol-
só bekezdéseiben pedig – a kétségbeesés
hangjai mellett – még mindig egyfajta konok
reménykedés nyilvánul meg, amely politikai
szándékot nem, csupán valamilyen bürokrat-
ikus hibát sejt a tulajdonfosztás háttérében.
„Előttartam az előbbieken végzetesen súlyos
helyzetemet, és felteszem a kérdést, amelyet
magamnak naponta félve teszek fel, – mi
történik tehát velem, a munkaképtelen beteg-
gel és 86 éves nagynénimmel, az esetben,
ha még ez a mai életlehetőségünk is meg-
szűnik? [...] Nem hiszem, hogy az enyémnél
méltánylandóbb helyzet lehetséges volna. A
haza ellenségei törvényes alapon »méltányos
esetben« családi házukat megtarthatják, én
azonban, akinek a haza ellenségei súlyosan
beteg állapotomat előidéztek, aki vagyontalan

*vagyok és megélhetésemet még így is alig tu-
dom biztosítani, én nem vagyok annyira »méltá-
nyos helyzetben«, és annyit nem érhetek el,
mint azok, csak azért, mert a törvényhozás
a volt földtulajdonosok teljes elszegényedé-
sének esetére nem gondolván, – mert talán
azt hitte, hogy a kielégítés kérdése könnyen
megoldható, – a volt földtulajdonosoknak
»méltányos esetben« való támogatásának le-
hetőségét a törvényes rendezésbe nem vonta
bele”.*

1947 második felében pozitív fejle-
mény következett be. A megyei földhi-
vatal szeptemberben visszaitélte volt
tulajdonosának a kastélyt és a hozzá tar-
tozó parkot. A döntés a község által kiadott
bizonyítványokra is támaszkodva a következő
megállapításokon alapult: a kastély és tarto-
zékai belterületen fekszenek, nem tartoznak a
megváltás alá eső mezőgazdasági birtokhoz,
a kastélyból gazdasági tevékenységet, gazda-
ságitárást nem végeztek, a kastély romos,
a park „fáitól jórészt meg van fosztva”. Mivel
eme ingatlanok nem esnek a 600/1945. M. E.
sz. rendeletben megállapított megváltás alá
eső földbirtok fogalma alá, megváltás tárgyát
nem is képezhetik. Ellenben helyes volt – ál-
lítja a dokumentum – az 1000 holdat meg-
haladó földbirtok teljes megváltás alá vonása,

mivel abba a törvény értelmében
a gazdasági művelés alá nem eső
földek is beszámíthatók.

Latinovits János ekkor, tulajdonai
egy részét visszanyerve, a kert fáit
közül jó néhányat maga is kivá-
gatott, eladta a romos üvegházat,
és a kastély építőanyagának el-
adását is tervezte, hogy családja
megélhetéséhez némi tőkét gyűjt-
sön („hogy úgy én, mint tönkretett
nővérem éhen ne haljunk”). Éjjeli-
őrt fogadott továbbá, mert a falu
lakossága továbbra is lopta ingat-
lanairól a fát.

Népi demokratikus fordulat a kastély ügyében

1947 októberében a helyi
UFOSZ (Újjonnan Földhöz Jut-
tatottak Országos Szövetsége)
fellebbezést nyújtott be a visz-
zaitélés ellen. A dokumentu-
mot több, a kommunista párthoz
kötődő helyi, ún. demokratikus
szervezet (Földmunkások és Kis-
birtokosok Országos Szövetsége,
Magyar Nők Demokratikus Szö-
vetsége, Magyar Demokratikus
Ifjúsági Szövetség) képviselője
aláírta, hangsúlyozva ezzel a

Latinovits János

A katymári kastély

népi demokratikus erők egyetértését, összefogását az ügyben. A beadvány szerzői „a régi idők egyik parasztnyúzójának” nevezték Latinovits Jánost, akinek kastélyát és parkját a népi demokrácia nem adhatja vissza, mivel „*azt kulturális és szociális célokra elsőrendűen fel lehet és fel is kell használni a nép javára*”. Ami a hasznosítást illeti, tervekben nem volt hiány. A már említett gyermekmenhely-, illetve üdülőtelep-elképzelés mellett éppen az UFOSZ indítványozta a kastélyban konzervgyár berendezését, később pedig szövetkezeti székháznak, raktárnak, hizlaldának kérték más szervek, illetve szervezetek az épületet vagy építőanyagát. A park területén egyes elképzelések szerint házhelyeket osztottak volna ki.

Az említett levélben több olyan kulcsfontosságú állítás szerepel, amely a későbbiekben a kastély sorsát tekintve hangsúlyossá vált. Az egyik szerint a kastély a megváltás alá került birtok szerves részét képezte, amelyet a területén található gazdasági jellegű épületek bizonyítanak. A beadvány másik állítása szerint „*a községházán itt reakciós bitangok elég sokan vannak. Akik ki nem állhatják a veres színű népi erőket*.” Utóbbi kijelentéssel a Latinovits-hoz eddig esetleg lojális községi tényezőket igyekeztek rossz színben feltüntetni. A fellebbezés utolsó bekezdésében az intézkedést sürgetők a következő, burkolt fenyegetést is tartalmazó mondatot szúrták még oda: „*Mert mi nagyon tudjuk furcsállani [sic!] az ilyen visszaitéléseket, mert ebben a Demokrácia gyengeségét kell hogy felismerjük.*”

A dokumentum el is érte célját, 1949 márciusában a vármegyei földhivatal véglegesen megváltás alá vonta a kastélyt a hozzá tartozó parkkal együtt, majd Latino-

vits fellebbezését az országos szerv 1949. június 2-án elutasította. A romos kastélyt 1949 őszén a mezőgazdasági gépállomáshoz juttatta az állam. Ekkor Latinovits több újabb beadványban is megismételte eddig válasza sem méltatott kérelmét, miszerint megelégszik a jelenleg lakott sváb ház és a hozzá tartozó telek tulajdonjogával. Az Országos Földhivatal 1949. december 21-i véghatározatában azonban ezt is elutasította, mivel a kérelmező „*dolgozó parasztnak nem tekinthető, és így részére csereingatlant adni nem lehet.*” Annak azonban, mint folytatják, „*nincs akadálya, hogy kellő indokok fennállása esetén a jelenleg általa lakott házat Latinovits János bérelje.*”

Az iratcsomó utolsó dokumentuma kézzel írt, egyoldalas levél Latinovits János aláírásával, az Országos Földhivatalhoz címezve, 1949. december 28-i keltezéssel. Benne a folyamatban lévő sváb házat „több évi időtartamra, a lehető legalacsonyabb hatósági bér mellett” kéri biztosítani. A kérvény hátoldalán található bélyegzők és feljegyzések alapján az egyes hivatalok hosszú heteken át küldözgették egymásnak az iratot – illetékesség okán – Budapestről Bajára, majd Katymárra. A kérelem elbírálása nem ismert.

1950. március 13-án Latinovits János teljes szegénységben, minden tulajdonától megfosztva távozott az élk sorából. Erre az időre szép kastélyát is teljesen széthordták, majd a községben található többi romos épülettel együtt – valószínűleg 1951-52 folyamán – elbontották. A katymári kastélydombon manapság már szinte semmi sem emlékeztet a „Bácska gyöngyére”, csupán a szarvasos kapu maradványai, a park közepén elterülő tó és a kastélypark kőkerítése állnak. ■

Emesz Margit Visít a füst

Sok tüzet raktak
Vitték hozták
Lángol a sötétség

Koszorút köt a néma
Vakon lobog a szembogár
Fülembé zakatol a ropogás

Térdel a csönd
Talpam ráncos
Nyomában visít a füst

Pernye kacsázik
Kormos
Arcokat fest halálíg

Emesz Margit Tövisek

Nyissátok meg a sírokat
Hozzátok fel
A temetett lelkiismeretet
Tövisek a szó
A fejkoszorú
Igaz legyen

HONPOLGÁR-estek

Tisztelt Olvasók!

Ezúton hívjuk fel figyelmüket a Bajai Honpolgár-estek soron következő előadására, melyet az érdeklődő közönség szíves figyelmébe ajánlunk

Baja történelmének iratai Szerbiában

Előadó:
Dr. Hegyi Ádám
egyháztörténész,

Időpont:
2025. november 27. (csütörtök) 18 óra
Helyszín:
**Ady Endre Városi Könyvtár
Baja, Munkácsy u. 9.**

Minden érdeklődőt sok szeretettel várunk; kérjük, hogy regisztráljanak előzetesen a rendezvényre a könyvtár ismert elérhetőségein!

„Mindig nagyon szerettem mászkálni a természetben...”

Thuma Gézával az élet különös kanyarairól, a természet szeretetéről, sikeres és meg nem valósult tervekről

■ *Beszélgetőtársam eredetileg fizikus szeretett volna lenni, de a megfelelő nyelvek ismeretének hiánya miatt „csak” középiskolai tanár lett belőle. Gyermekkora óta szerves részét képezi életének a túrázás, amit csökkentett mértékben még ma, 80. életévén túl is folytat. (Egy kiránduláson „olimpiai második” helyezést ért el.) Életkörülményeik javítása végett régen nyaranta különmunkát is vállalt, anyósa javaslatára előbb dinya-csöszként, majd idővel dinnyeárusként dolgozott. Pedagógus kollégájához, Schmidt Lajoshoz több évtizedes barátság fűzte, együtt fociztak, síeltek is. THUMA GÉZA, a Türr István Közgazdasági és Postaforgalmi Szakközépiskola nyugalmazott matematika-fizika szakos tanára mesélt az életéről.*

Zalavári László

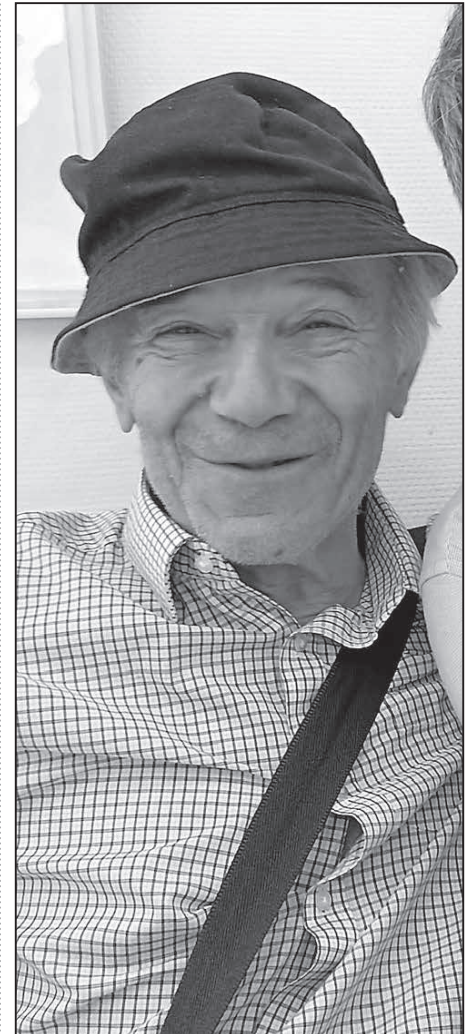
■ - 1942-ben születtem Újvidéken, apai nagyapám, *Thuma Antal* horvát, míg nagyanyám, *Sax Éva* német származású volt. Édesapám, szintén *Thuma Antal* frissen végzett királyi államügyészként a visszacsatolt területen működő magyar közigazgatásban dolgozott. Polgári területen tevékenykedett, így a délvidéki vérengzésekhez nem volt köze. A szerbek visszatérését követően menekülnünk kellett, először Zomborba, végül tovább. Átvén a határon, nagyanyámékhöz (édesanyám, *Égi Éva* szüleihez), az ő házukba költöttünk Vaskúton, ott gyerekeskedtem, nagyon jó dolgom volt. Elérvén az általános iskolás kort, bejöttünk Bajára, hogy itt kezdhessem meg tanulmányaimat. Szerencsénk volt, mert 1950-ben a kommunisták egyik éjjel hirtelen rajtaütöttek nagyanyámékon, és elhurcolták őket. Először nem tudtuk, hová, utóbb kiderült, hogy Kormópusztára, az ottani lágerebe. (A *kormópusztai tábor egyike volt annak a hét tábornak, amelynek lakóit egy éjszaka, rendkívül összehangolt titkos szervezésben, az AVH irányításával a déli határsáv falvaiból 1950. június 23-án indították a Hortobágyra.* – Z. L.) Nagybátyámat, aki akkor ötödéves egyetemista volt, nem kellett volna elvinni, de azt mondta, ő is megy, mert tudta, hogy az anyja azt mondja, nem bírja egyedül. A bűnük az volt, hogy „kulákok” voltak, 70-80 katasztrális holdon gazdálkodtak. Előzőleg a nagypapát már az oroszok vitték el még '44-ben, amikor vonultak tovább. Ő sajnos már nem is tért vissza, Ukrajna területén nyugszik, még sírja sincs, egy ismerősön keresztül tudtuk meg elvesztését. Amikor bejöttünk Bajára, apám a járásbírószágon dolgozott egy ideig, a kommunista figyelők azonban B-listázták, ezáltal a városban mindenféle álláslehetősége megszűnt. Családot, két gyereket kellett eltartania, mert egy öcsém is született közben, ezért próbált állást szerezni, először

Mohácson, de ott sem sikerült. Végül az volt a szerencséje, hogy hallott egy lehetőségről, miszerint Komlót szocialista várossá akarják fejleszteni, mert nagyon jó szén található a környékén, így megpróbálkozott ott is. Egy rendesebb vezetővel (*Vas Zoltánnal*) találkozott, aki azt mondta: tudom, honnan jössz, mi a helyzet, de ha dolgozol, én alkalmazlak. Ezáltal jutott álláshoz édesapám, vállalati jogászként tevékenykedett a bányánál, de a család itthon maradt Baján.

Hárman aludtak egy szobában, nyáron besosztották, hogy ki mikor megy szabadságra, és amikor a kollégái nem voltak ott, minket, gyerekeket elhívott magához, nála aludtunk, és kirándultunk Sikondára, az gyönyörű volt nekünk. *Sztálin* halála után, 1953-ban enyhült a helyzet, mert *Nagy Imre* miniszterelnök feloszlatta az *internálótáborokat*, és megszüntette a kitelepítéseket, így édesapám is visszajöhetett, akkor már nem nézték a múltját. Rövid idő volt ez a komlói kitérő, ez a majdnem három év távollét azonban a szüleim házasságát teljesen tönkretette, később el is váltak.

- *Melyik iskolában tanult?*

- A Központi Általános Iskolába jártam, nagyon jó tanáraink voltak: *Béla Miklós* tanár úr kémia, fizika, *Róka Katalin* tanárnő matematika, *Petri Béla* tanár úr biológia tárgyat tanított. Édesanyám úgy döntött, hogy ő nem marad tovább, mert itt nincs mit keresnie. Engem kérdezett, hogy mennék-e vele. Nemet mondtam neki; jó tanuló voltam, Tiszavasváriban, vegyészeti szakközépiskolában szerettem volna továbbtanulni, mert a fizika meg a kémia érdekelt legjobban. Édesanyámat viszont az egyik pedagógus gyermekkori játszópajtása megfűzte, hogy a német gimnáziumba adjon, amely akkor indult, azzal, hogy a nyelv többet ér. (1956 őszén a kultuszminisztérium megbízására alapították a III. Béla Gimnázium nemzetiségi tagozatát, amely 1959-től

Thuma Géza

Német Nyelvű Gimnázium néven önálló intézménnyé vált – Z. L.) Eleinte a némettel igencsak hadilábon álltam, mindig vártam édesapámat, mert ő jobban tudott németül, mint én, ugyanis két évig Bécsben is járt egyetemre, így sokat segített. Annak ellenére, hogy komoly nehézségeim voltak, sikerült úgy belemendülnöm, hogy végül is elvégeztem kitűnően a négy évet.

- *Kik voltak a tanárai?*

- A legjobb tanárunkat *Kiefer Ferenc*nek hívták (később nemzetközi hírvéleményező és matematikus lett – Z. L.). Egy nagy „bűnt” követett el ellenem: rászoktatott a klasszikuszenére. Gyermekkoromban eredetileg harmonikáztam, amit nagyon szerettem, és amikor egyszer ezt megtudta, azt mondta: az paraszthangszer. Elhívott magához, és minden vasárnap délután

Osztálytársakkal az alakulófélben lévő német gimnáziumban

kettőkor ott ültem nála, komolyzenét hallgatunk, és mit ad isten, megszerettem a műfajt! Édesapám nem örült ennek, mert éppen akkor tervezte, hogy vesz egy nagy harmonikát, és azt mondta, ha nem használom, eladja a meglévő kisebbet is. Nem folytattam, ezért így is tett. Mostanában néha nagyon megbántam, hogy nem játszottam tovább. *Schwalm Pál* igazgató is jó volt, *Kőszegi Henriket* is nagyon szerettem. Aztán volt, hogy oroszot is kellett volna tanulni németül, *Uhl Pista* bácsi, az osztályfőnökünk oktatta, a „ruszkit” azért se tanultuk a legszívesebben, csak a minimálisan szükségeset sajátítottuk el. Szóval kiváló tanáraink voltak, kivéve a kémia oktatóját, mert miatta elment a kedvem a tárgytól, maradt a fizika és a matematika. Összességében jól sikerült elvégezni a gimnáziumot.

- *A tanuláson túl mivel foglalkozott még?*

- Egész kisgyerek koromban, még amikor beköltöztünk Bajára, szomszédunkban *dr. Simon Bence* állatorvos lakott, akinek három fia meg egy lánya volt. A nagyobbik fia országos szintű, remek kard- és törvívó volt. Megtudta, hogy mi időnként püföljük egymást az öccsével, erre fülön kapott bennünket, és elvitt *Kosztolányi József* foglalkozására, ahol gyakorolhattunk, mígnem egyszer csak eltűnt az edző. Kiderült, hogy vád alá helyezték, egy díszpisztolyra hivatkozva, hogy fegyvert rejteget, utóbb halálra is ítélték. (*Kosztolányi József I. rendű vádlottat a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette, külföldi kémszervezet megbízottjának*

történt adatszolgáltatással elkövetett, az állam érdekét súlyosan veszélyeztető kénkedés büntette és löfegyver rejtegetésének büntette miatt összbüntetésül halálra ítélték és kivégezték 1953-ban. – Z. L.) Ezek után megszűnt a vívás, pedig nagyon szerettem. A német gimnázium akkoriban még a Béla épületében kapott helyet, és egyszer tornaóra alatt besünderögtem a szertárba, kivettem egy tört, és elkezdtem vele hadonászni. Meglátta „*Saca*”, azaz *Rácz Sándor* tanár úr, hogy ez a gyerek konyit valamit a dolgokhoz, a felszerelés meg csak ott porosodik-rozsdásodik, és elindított egy vívótanfolyamot. Nagyon lelkesen csináltam, egyszer meg is nyertem a III. Béla kupáját, ott őrzöm ma is a szekrény tetején. Sok jó vívó volt, közülük is két társam, *Evetovics Iván* és *Burg* doktor fia is nagyon remek fiú volt. Mindezen túl sokat olvastam otthon, néha a dunyha alatt is az ágyban, hogy ne lássák. Ennek következtében szemüveges lettem, ami a vívásnál nagyon hátráltatott, állandóan bepárásodott, nem kérhettem meg az ellenfelet, hogy elnézést, várjon, most törölgetek. Úgyhogy rájöttem, hogy nekem nincs esélyem, akkor még nem volt kontaktlencse.

- *Érettségi után merre vitt az útja?*

- Az Eötvös Loránd Tudományegyetemre jelentkeztem matematika-fizika szakra, de ott már nem választottam a vívást, pedig azt szerettem volna. Mozogni mindig szerettem, azért gondoltam, hogy kipróbálom a futást. Hosszútávot nem akartam futni, és bár a 400 is gyilkos táv, mégis azt választottam. Egyetemi éveim alatt futó-

versenyekre jártam szombatonként, vagy vasárnap is, ahol épp rendeztek ilyen Budapestén, a MAFC-pályára is, amely nem messze volt a BEAC-étől.

A futás mellett túráztam is, olyan szerencsénk volt már gyerekkoromban ilyen szempontból, hogy édesapám öccse is Budapestén lakott. Neki két eleven sráca volt, állandóan barangoltak a budai hegyekben. Engem is hívtak meg apámat is. Sajnos édesanyám nem állt békességben *Jóska bácsi* feleségével, így aztán soha nem jött velünk, de mi azért mentünk. Akkor szerettem meg igazán a természetjárást, amikor egyszer a Balatonnál, Káptalanfüreden hallatlan hangulatos sátorozást tartottunk. Vettünk egy malacot, a nagybátyám levágta, és nagyon finom kaját készített belőle. Emellett jókat sétáltunk, túráztunk, nekem utóbbi akkor már a szívemhez nőtt. Már gyerekkoromban szerettem csavarogni. A kissrácokat csak akkor engedték el, ha én is velük mentem, vigyáztam *Attila* öcsémre. Elmentünk a Duna mellé, a Baka-kútnál it-tunk, jártunk mindenfelé.

Az egyetemen matematika-fizika szakos hallgató voltam, a végén kellett szakdolgozatot készíteni, engem a fizika jobban vonzott. Témavezetőm a Központi Fizikai Kutatóintézetben dolgozott. Meghallotta, hogy a fénysebességmérést választottam szakdolgozati témául, eljött, segített nekem, és én komolyan vettem mindent. Végigolvastam, végigcsináltam az egészet, ő segített persze, mert tükröket kellett készíttetni, azt intézte. Ez úgy működött, hogy egy erős fényforrás kilő ezekre a tükrökre, és megszalasztják, de olyan tükröre ment rá az elsőnél, amelyik félig áteresztő. Tehát egyrészt átengedte az egyik részét a jövő fénynek a tükrö mögé, a többit meg a másik tükrökön vertem ide-oda, és mind a két jelet beengedtük egy oszcilloszkópba, amely kimutatta ezeket. Ebből, hogy mennyi a távolságkülönbség a két fénymenet között, az oszcilloszkópon le lehetett olvasni, hogy ez mennyi idő is, és akkor így osztani kellett, hogy a fénysebesség kijöjjön. Ezt választottam, az összes társam pedig mind matekos témát. Föltűnt a témavezetőnek, és azt kérdezte: nem akarsz inkább fizikus lenni? Akartam volna, de nem tudtam sem oroszul, sem angolul, márpedig ezek voltak a tudomány nyelvei. A németet tökéletesen beszéltem, de az akkoriban fabatkát nem ért. Csak akkor voltam jó nekik, hogyha le kellett fordítani valami német használatú utasítást valamiért. Így aztán azt mondtam, hogy nem leszek fizikus. Sajnálom egyébként, mert azt jobban szerettem.

A diploma megszerzését követően vizs-
szakerültem Bajára. Nagy bánatomra nem
a III. Béla Gimnáziumban kaptam helyet,
ahová szerettem volna, mert egy „protek-
ciós” betöltötte az állást, helyette a Türr
ajánlották. Húzódoztam, mígnem a megyei
szakfelügyelő rám parancsolt, hogy fogad-
jam el. Így kerültem a közgazdasági szak-
közéiskolába, ahol a fizika édeskevés volt.
Kellott a pénz, mert a fizetésemből támo-
gattam a nevelőanyámat, mivel időközben
nagy baj történt: édesapám meghalt.

- *Mi történt?*

- Egyetemi éveim alatt édesapám má-
sodszor is megnősült, elvett egy Erdélyből
származó hölgyet, és lett egy Trabant-
juk. Ami nem kellett volna, mert nem volt
elég vezetési gyakorlata, és sajnos törté-
tént egyszer egy karambol, amely később
végzetesnek bizonyult. Nagyon megütötte
a homlokát annak a párnának a tartója,
amelynek a fejet kellett volna védenie. Vé-
gül is ezen súlyos ütés következtében meg-
halt, bár hosszabb idő után. A kapott üté-
st nem heverte ki, hanem elkezdett dolgozni,
és kezdett kihagyni a memóriája, ami ret-
tentően megviselte, mert ebből tartotta el
a családot. Szerintünk ez volt az oka. Az is-
kolában a naplóban mindig elmaradtam a
beírásokkal. Az első év vége táján, egy ün-
nepség alatt éppen ezeket pótoltam, ami-
kor behívtak a rendőrségre. Ott mondták,
hogy találtak egy ruhát meg cipőt a Türr
emlékmű mellett. Az áldozat hagyott ott
olyan tárgyat is, amelynek alapján azonosí-
tították. Odaérve megismertem édesapám
cipőjét. Miután megtalálták a holttestét,
Baján temették el.

- *Hogy éltek édesapja nélkül?*

- Ott maradtunk hárman: Attila öcsém, aki
édesanyámtól volt, és közben édesapám-
nak lett még egy kislánya. Ő nagyon síró volt,
nagyon félt a térbeli mozgásoktól, pl. lép-
csőn nem mert lemenni. Kapaszkodott ott
is, ahol nem kellett volna. Ez sajnos sokáig
megmaradt, de mostanra már valamennyi-
re kinőtte ezeket. Először a nevelőanyám
még vele volt, de sajnos a mama meghalt,
jött a húga, majd ő is eltávozott, akkor jöt-
tem volna én. Gondviselője voltam sokáig,
de annyi hülyeséget csinált, nekem meg el-
kezdett elromlani a szemem, nagyon vastag
dioptriás lett, úgyhogy mondtam: Zolikám,
nem bírok mindent helyrehozni neked! Egy,
hasonló emberekkel foglalkozó hölgy is
vállalta egy ideig, végül azt javasolta, hogy
próbáljam meg a Cédrus Református Egye-
sített Szociális Intézményben. Beadtam és
bevált, jól érzi ott magát, amikor kedve van,
kijöhet, találkozunk, elmegyünk együtt a ré-

gi sírokhöz, jó kapcsolatban vagyok öcsém-
mel. Van önálló nyugdíja, amelyből fizeti
az ellátást, nevelőanyám nagyon előrelátó
volt, amikor munkát szerzett neki. A Bács-
ka Áruházban volt kifutófiú meg segéde-
rő, amikor kellett valamelyik osztályon, mert
ott laktak a szomszédban. Szövegeket
könnyen megjegyez, ebben édesapánkra
hasonlít, viszont számolni csak 100-ig tud,
azt is nehezen.

- *Idősebb öccsével mi lett?*

- Az édes öcsém nagyon értelmes volt, ne-
ki is igen érdekes bukfenc volt a sorsában,
mert kisgyerek korában nagyon szerettünk
Kunbajára menni. Kunbaja nekünk olyan
volt, mintha a második nagymamáinkhoz
mennénk, öcsém ott paraszt lehetett. Fölült
a kocsira, elhajtotta a lovakat, megitta,
én is nagyon jól éreztem magamat, meg-
kérdezték, hogy na, gyerekek, kihajtatok a
teheneket a legelőre? Persze, örömmel el-
vállaltuk, és kimentünk a jószágokkal. Olyan
jó volt ez a család, sokat segítettek a nehéz
időkben. *Szauter és Schmiedtmeister*, így
hívták őket. Az egyetemi évek alatt, meg
utána is, amikor tudtunk, mindig kilátogat-
tunk hozzájuk. Sajnos később ők is meghal-
tak, de még ma is elmegyünk a sírjukhoz.

Otthon mondogattam, hogy micsoda ér-
dekes kísérleteket láthattam fizikából, hogy
pl. ráállsz a forgószámlayra, ha kitteded a
kezedet, akkor lelassult, behúztad, föl-
gyorsult. Öcsémet ez megfogta, otthagya
a mezőgazdaságot, és fizikus lett. Elment
ugyanarra a pályára, amelyre én szerettem
volna, és annak ellenére, hogy mezőgazda-
sági iskolából indult, felvették, mert jófejű
gyerek volt. A diploma megszerzése után

nagyon nehezen éltek a családjával, Bu-
dapesten kellett maradnia, igencsak keres-
gélte az állásokat, többször ide-oda ment,
mígnem végül rátalált a geológusokra. Ott
jól érezte magát, de sajnos az olajkutak fú-
rását az amerikaiak fölvásárolták, és őket
elengedték azzal, hogy nem kellene. Utá-
na próbálkozott a meteorológusoknál is.
Kutató is volt, az Alföld geológiai dolgait
nagyon ismerte, tudta, mi hogy van. Felesé-
ge egy lengyel hölgy, egyetemi szerelem-
ből lett, náluk is született két lány. Nagyon
nyitott ember volt, járt Lengyelországban,
tökéletesen beszélt lengyelül, angolul. Saj-
nos korán meghalt, szívénel az erek fala át-
eresztéses lett. A lányai elkerültek: egyikük,
az Egyesült Államokba ment ösztöndíjjal,
és azóta ott is él. A másik itthon van Ma-
gyarországon, és mivel jól tud lengyelül, a
lengyel követségen dolgozik. Régen sok-
szor fölmentem Attilához, mentünk kirán-
dulni, mert az megmaradt mindkettőnkben,
hogy mászkálunk a budai hegyekben, sok-
szor végigjártuk az egészet.

- *Közben Ön is családot alapított.*

- Egy idő után éreztem, hogy meg kell há-
zasodni, egy volt tanítványomat vettem el
feleségül. Nagyon beleszerettem, és akkor
menthetetlenül elvitt ez az érzés. A lányko-
ri neve *Csordás Magdolna* volt, én tanítot-
tam fizikára, matekra is. Amikor rájöttek,
hogy udvarolok neki, az igazgatóm áthe-
lyezett abból az osztályból. Na de akkor is
elvettem feleségül! A Türrben tanítottam,
albérletben laktunk, ez nem volt jó. Közben
egyszer még behívtak katonának is, amikor
már megvolt *Róbert* fiam. Az egyik őrtár-
sammal pihenőn beszélgettünk. Mondta,

Hófödte csúcsokra is sikerült feljutni

hogy most építette föl a házát, rendelt kohósalakot Dunaújvárosból, nagyon olcsón odahozták vonaton, kiszállították, és akkor kohós alapblokkokat csináltak. Ez úgy készül, hogy meg kell keverni a kohó salakot a homokkal, szemmel mért arányban, vizet rá, beöntöd a sablonba, kirázod és vársz. Megkeményedik, és máris van egy téгла. Tetszett ez, beadtam az igényt a pedagógus kölcsönre, hátha megadják, de elsőre nem sikerült. Azt mondta a párttitkár, hogy várjak, mert le szokták mondani. Úgy is történt, valaki visszamondta, és akkor besoroltak a helyére. Nagyon rendes ember volt, szerencsémre gyerekkorában ő is Vas-kúton élt, a nagybátyámmal egy csapatban fociztak. Később igazgatóhelyettesként az iskolában ő lett az ügyintéző, így segítettem rajtam. Miután megkaptam a kölcsönt, kezdtünk körülnézni, hogy hol lehet olcsón háztelket venni. Anyósom megtudta, hogy van egy Kiscsávolyban, meg lehet szerezni kedvező áron, ezért megvette nekünk nászajándékba, elkezdtünk építkezni. Jó sokat dolgoztam, de nagy szerencsém volt, hogy a feleségem öccse ezermesterkedő gyerek volt, kiségitett a sablonkészítésnél, vettem egy hegesztőfelszerelést is, megtanultam a használatát. Akkor még egy sablont csináltam, az elég rossz lett. Szóval lehetett ilyen alapblokkokat gyártani. Kalákaszerűen zajlott az építkezés, többen segítettek a családból. Közben tanítottam a levelező tagozaton is, ahol megismerkedtem egy emberrel, ő mondta, hogy ez nem olyan nehéz, betonkeverőt kell hozzá csinálni. A Csepel teherautóknak volt lendkerék-koszorúja, az kellett ahhoz, hogy lelassul-

jon a keverő forgása, amikor a dob forog. Lényeg az, hogy lett betonkeverőm azzal, hogy öcsi segítségével összehegesztettem, és elkezdtem blokkokat gyártani.

Közben megszületett második gyermekünk, egy kislány, Judit. Kiderült, hogy nagyon jó hallása van, ezért beírtuk a zeneiskolába, ahol kellemetlen élményben volt része, zongoraórákon a tanár bácsi állandóan csipkedte a kezét, amikor véletlenül melléütött. Tanulmányai segítségével édesanyám, a nagymamája támogatásával nagy nehezen vettünk egy páncéltűkés harmóniumot, hogy majd azon játszik. Alig tudtuk behurcolni a házba. Olyan egy év múltán abbahagyta, többet nem zongorázott utána.

- *Hogy haladt a házépítés?*

- A pedagógus fizetés nem volt valami nagy összeg, miközben radiátorokat kellett volna vennem. Anyósom nagyon szorgalmas és ügyes parasztasszony volt Sükösdről, aki nagyon alaposan kitanulta a dinnyézést. Mondta, hogy legyenek dinnye-csösz nyaranta, abból már valamit lehet keresni, amikor nincs túlóra, semmi plusz jövedelem. Ekkortól felcsaptam dinnye-csösznek. Volt egy riasztópisztolyom, és este durrogtam, mielőtt aludnom kellett. Először szárkúposban aludtam, este ott cirkáltam, ültem, a nyulak meg a seregélyek mind rebbentek. Ezt csináltam több nyáron át, és akkor lett egy kis pénzünk, amiből tudtam bútort venni. Amikor Robi fiam érettségi felé közeledett, anyósom rávett, hogy segít nekem, menjek én is el dinnyézni. Édesanyám akkor már Amerikában élt, megkérdezte, mit szeretnék:

kimenni hozzá látogatóba vagy egy autót. Utóbbit választottam, így ajándékba adott nekem egy Škoda gépkocsit. Utána kellett egy utánfutó is, idővel lett az is, de mindezt éveket vett igénybe. Az utánfutóval elmentem dinnyét árusítani, csináltam egy állványt, vettem mérleget is hozzá. Anyósom azt mondta, hogy Bajára ne menjek, mert itt tanítok, vigyem Kalocsára, ott jó ára van a dinnyének. Úgyhogy akkor Kalocsára jártam. Egyszer csak árusítok, akkor arra jött egy szeplős ember, fölismertem, a fizika szakfelügyelő volt, meglepődött, hogy mit csinállok, mondtam: kell a pénz nekem.

Fölépült a ház, meglett, és aztán egyszer csak valahogy a feleségem mindig azt mondta, hogy jaj, de hideg van, jaj, de hideg van, ő itt nem bír lenni. Hát akkor most mit csináljak? Tényleg alacsony volt a hőmérséklet bent, a radiátorok kicsik voltak, és igaz az is, hogy akkoriban még nem tettünk műanyag szigetelést a falra. Bevakoltattam én azt, de hát ő mindig fagyoskodott, végül mi is elhidegültünk egymástól, el is váltunk.

A gyerekek ekkor már nagyok voltak, továbbtanultak. Róbert fiam a szege-di egyetemen, utána az ELTE-n végzett, mint EU-szakjogász. A bélás kosárbajnoki cím (1990) után, egyetemista éveiben NB I-es kosaras lett, majd Angliában és Németországban is játszott különböző bajnokságokban. A szíve mindig hazahúzta Magyarországra, és miután Budapesten talált házastársat, a központi államirányításban helyezkedett el. Tíz különböző pénzügyminisztert szolgált, majd többek között az Államkincstár vezetője is lett. Örökölte tőlem a sport iránti szeretetet és lokálpatriotizmust, így ahol lehetett, végig segítette Baja és a bajai kosárlabda ügyét. Két gimnazista gyermeke van: *Nimród* 2 méterével a legmagasabb a családban, számtalan sportot kipróbált, és mindegyikben megállta a helyét; valamint *Hanga*, aki legtovább vitte a kosárlabdát a családban, de számtalan más sportot is gyakorolt a zenélés mellett. Családjukkal ők is a Duna közepében élnek, amikor csak tehetik, eveznek, csónakáznak, kirándulnak.

Judit lányom a főiskola elvégzése és modellkarrierje után szakmai pályafutását a bajai „Dunakötöttben” kezdte termékmenedzserként, majd Budapesten lett nagykereskedelmi üzletágvezető. Kis kitérővel a bankok világában, szintén a köz szolgálatát választva, jelenleg minisztériumi dolgozóként tevékenykedik, főállásban védi hazánkat. Két lánygyermeke született, *Réka*

Az örök szerelem: Görögország (a Meteórák tetején)

Gyermekei, Róbert és Judit társaságában

és Adél. Szintén bajai származású párjával többlaki életet élnek a nyüzsgő főváros és a festői, csodás levegőjű Mátraszentlászló között, de amikor csak tehetik, szülővárosukban, Baján töltik szabadidejüket a Duna-parton. Vidám természetű édesapjuk lévén – kiváló általános iskolás tanáraikkal egyetemben – még gyerekkorukban beléjük oltottam a vizek, a hegyek, a természet Fekete István-i szeretetét, így ha tehetik, ők is mindannyian az erdőket járják és horgásznak, vadásznak, gombásznak, sokat kirándulnak gyerekeikkel, barátaikkal.

- Schmidt Lajoshoz milyen kapcsolat fűzte?

- Hú, Lali nagyon jó barátom volt, az iskolából ismertük egymást, egy év kor-

különbség volt köztünk. Nagyon ügyes volt, negyedikes gimnazista korában országos bajnokságot nyert az iskola tornacsapatával, egyéni összetettben pedig második helyen végzett, irigyletem ezért. Később a TF-en nagyon sok mindent megtanult, például a sízést is tökéletesen. Nálunk apám szerzett egy katonatiszttól fizetség gyanánt régimódi sítalpat. Elég nehezen tudtam használni, de mindig mentem Mórágóra síelni, és ha ott volt Lali, akkor szerencsém volt, mert mutatta, hogy öregem, ezt ne úgy csináld, hanem amúgy. Nagyon jóban voltam vele, fölnéztem rá, olyan jól futballozott is. Szabó Kálmánnal úgy megértették egymást a pályán, hogy mi

csak lestünk. Jó gyerek volt, sokat segített. Nagyra becsültem Lalit és Szabó Kálmánt is, aki úgy tudott driblizni, hogy csak úgy lestem. Volt egy pedagógus focicsapat, abba beletettek, de ott időnként nagyon lebögttem, viszont gyors voltam, mert azért tudtam a szélén futni. Ezért néha becseréltek azzal: na, most fussál!

- Nagy túrázó hírében áll.

- Jóval korábban egyik fiatal kollégám, Gottlieb Gábor földrajz-matematika szakos tanár szervezett egy túrát Görögországba. Hú, mondom, arra mindenképpen el szeretnék menni! Így is lett. Életem legszebb túrája volt az a görög út. Lementünk egészen Delphibe, onnan átmentünk Athénba, majd a Peloponnészosz-félszigetre, de úgy, hogy fölül mentünk, és akkor hajón átvittek bennünket a buszszal. Amikor Olümpiába értünk, hárman futóversenyt rendeztünk, és második lettem ezen az olimpián... Onnan lementünk Spártába, majd följöttünk Mükénéhez. Ez volt az életem legszebb kirándulása, Görögországot nagyon megszerettem. Fürdöttünk is a tengerben. Mentünk tovább, fölmentünk a Meteorákhoz is. Igen-igen megtetszett Görögország, ma is nagyon kedvelem őket, a táncaikat, próbálom is elsajátítani, ha lehet. Sajnos a további külföldi utakon már nem tudtam részt venni, mert kellett a pénz egyre növekvő családom eltartásához.

Az iskolában később megbíztak a természetjárás szervezésével, nem lettem továbbiakban osztályfőnök, mert a szemem miatt nagyon ronda lett az írásom. Nagyon sok utat szerveztem és szervezek még ma is a *Bajai Természetjárók Egyesülete* keretében, de most már csak hazai tájakon. A hegyi túrákon állandó kísérőm legjobb barátom, *Makkos Előd* volt.

- Hogyan él manapság?

- 2002-ben nyugdíjba vonultam. Búcsúzóul *Berger József* akkori igazgató átadott egy harmonikát azzal, hogy nincs az iskolai leltárban, használjam egészséggel. Ezt időről időre előveszem, és gyakorolgotok. A válás után édesanyám megsegített valamennyi pénzzel, abból tudtam venni egy kétszobás lakást, de a második szoba tulajdonképpen egy kis fülkeszerű valami volt, fürdőszoba lett a nagyobbik oldalon, a keskeny folyosóból meg lett egy kis konyha. Ez ma is megvan, de most már nem ott tartózkodom, hanem legtöbbször a barátnémnál, akinek textilmérnökként volt egy önálló vállalkozása, nagyon ügyes és lelkes, most is vele élek, és jól megvagyok vele. ■

A bajai Kattarinka cipészdinasztia emléke

Kothencz Kelemen

■ Baja kézműves-ipartörténetében fontos szerepet töltött be, ám eddig kevésbé méltatott tevékenységet folytatott a kezdetben cipőkészítéssel, majd később az előállított termékek értékesítésével is foglalkozó *Kattarinka* család. A két világháború között, 1934-ben megjelent város- és megyeismerető monográfia hangsúlyozza, hogy Bács-Bodrog vármegye egyik legnagyobb és legrégebb lábellenőzője a *Kattarinka József és fia cipőáruháza*. A vállalatot Baján 1861-ben a pesti születésű, német származású *Kattarinka János* alapította, majd a mesteriség apáról fiúra öröklődött. A cég tulajdonosai 1924-től *Kattarinka József és Korányi Lajos* voltak. A bajai születésű *Kattarinka József* szülővárosában tanulta ki mesteriségét, majd Bécsben fejlesztette magát tovább, ahol szabászatot is tanult, Baján pedig az ipartestület vezetőségi tagja volt. Korányi 1899-ben Baján született, gimnáziumi érettségit tett, jogot hallgatott, majd elsajátította a cipész szakmát, 1914-től édesapjával közösen vezette az üzletet. A *Kattarinka* cég tevékenységét az 1900. évi bajai iparképzés aranyéremmel és oklevéllel ismerték el.

A családi emlékezet és a városi köztudat egyaránt számoltartotta, hogy a később kereskedéssel is foglalkozó, jeles cipészdinasztia eredeti családneve *Gattaringer* volt. A vissza-

emlékezések szerint a cégalapító *Gatteringer János*, amikor a cégért készíttette, a családnevét *Kattarinkának* mondta, a festő pedig a kiejtés szerinti nevet festette a cégtáblára. Amikor a táblán a megrendelő meglátta a feliratot, így kiáltott fel: „*Geh zum Teufel [Menj az ördögbe], jó lesz így is!*” Attól kezdve használta a család a *Kattarinka* nevet. (Az 1941-ben született *Rózsahelyi Mariann* kéziratos visszaemlékezése, magántulajdon.)

A leszármazottak szerint *Kattarinka János* – akit csak *Johann* bácsinak emlegettek – jó kedélyű ember volt, magyar beszédén érződött a német akcentus. Felesége, *Kattarinka Jánosné Frank Mária* társaságkedvelő, jó eszű, szellemes asszony volt. A harmadik gyermeke születése után járóképtelen lett, a szobájából egy dákóval irányította a cselédeket, akikől elvárta a nagyasszony megszólítását.

Az anyakönyvi adatokat a Mormon-adatbázis felhasználásával állítottuk össze. (<https://www.familysearch.org/>, elérés: 2019. máj. 23.). *Gatteringer József és Ludvik Antónia* – a cégalapító szülei – házasságából négy gyermek született: *Terézia* 1822. szeptember 7-én, *Jozefa* 1825. február 23-án, *János* 1834. május 11-én, *György* 1836. április 17-én látott napvilágot. (Budapest, *Szentistvárvárosi Kereszteltek anyakönyve 1822, 193. sz.; 1825, 47. sz.; Budapest, Terézvárosi Kereszteltek anyakönyve 1834, 1836.*)

A családi visszaemlékezések megőrizték annak a nyomát, hogy a cégalapítót, *Gatteringer Jánost* a terézvárosi templomban keresztelték. Az anyakönyvekből azonban az is kiderül, hogy a *Gatteringer-Ludvik* házaspár 1822 és 1825 környékén még a mai Lipótvárosban lakott, mert első két gyermeküket a – korabeli katolikus egyházi adatokban feltüntetett néven – *Szentistvárvárosi plébánián* anyakönyvezték. A harmadik és a negyedik utódjukat – 1834-ben és 1836-ban – már a terézvárosi templomban tartották keresztvíz alá. A plébánosok a *Szentistvárvárosi* templom anyakönyveiben a családfő nevét 1822-ben „*Kataringer*”, 1825-ben pedig „*Gatteringer*” írásmóddal, a terézvárosi templomban 1834-ben már „*Kateringer*”, 1836-ban pedig ismét „*Gatteringer*” alakban tüntették fel.

A bajai *Kattarinka* cég alapítójának édesapja, *Gatteringer József* szintén cipész volt, 1822-ben azonban még csak segéd, erre utal a „*sodalis sutor*” latin bejegyzés, amelyet *Terézia* lánya születésekor írtak az anyakönyvbe. *Jozefa* nevű gyermeke 1825. évi világrajövetelkor feltehetőleg már mesterként dolgozott, mert foglalkozásként mindössze azt jegyezték fel, hogy „*sutor*”. Ugyanezt írták 1834-ben is az anyakönyvbe, amikor *János* fia született. A *György* nevű negyedik gyermeke megszületése alkalmával kelt anyakönyvi bejegyzés már egyértelműen arról tudósít, hogy *Gatteringer József* „*Sutor Mag. [magister]*”, tehát cipésmester volt.

A kézműves tevékenységet folytató mesterek körében gyakori volt, hogy gyermekeik kiházásakor előtérbe helyezték az azonos vagy rokon mesteriséget végző személyek leszármazottait. Az iparos férfiréteg hasonló társadalmi közegben élte mindennapjait, ünnepeit, ami alkalmat teremtett az utódok jövőjéről történő diskurálásra. A közös munkavégzések és szabadidős tevékenységek alatt a házasság előtt álló fiatalok is közelebbről megismerhették egymást. Nagy valószínűséggel *Steinhoffer István* cipész is efféle előzmények után vette feleségül *Kataringer József* cipésmester *Terézia* nevű lányát 1849. július 30-án Pesten a terézvárosi templomban. (Budapest, *Terézvárosi Házassági anyakönyvek 1849.*)

Kattarinka János 1861. évi bajai megtelepedése és cégalapítása feltehetőleg a párválásának köszönhető. 1861. május 16-án ugyanis Baján, a belvárosi templomban kötött házasságot – a bajai lakosként bejegyzett – *Frank Mária*val. (Baja, *Belvárosi Házassági anyakönyvek 1861, 61. sz.*) *Kattarinka János*

Kattarinka József (1865-1943), *Kattarinka Józsefné Vida Mária* (1870-1944) és gyermekeik: *Lajos* (1899-1988) és *Margit* (1901-1991), 1910-es évek, fénykép. Magántulajdon.

(1834-1920) és Frank Mária (1834-1916) házasságából két gyermek született: József 1865-ben, Mária Éva pedig 1866-ban jött a világra. (Baja, Belvárosi Kereszteltek anyakönyve 1865, 21. sz.; 1866, 396. sz.) Kattarinka József (1865-1943) Vida Máriát (1870-1944) vette feleségül, Lajos fiuk 1899-ben, Margit lányuk 1901-ben született. Kattarinka Máriát a szintén cipész és kereskedelemmel is foglalkozó Rózsahegy József vette feleségül, Sándor gyermekük 1889-ben, Dezső pedig 1892-ben látta meg a napvilágot. (Rózsahegy József cipész és cipőkereskedő – az 1924-ben kiadott kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtár szerint – Baján a Szent Antal utca 10. számú házában lakott, vö. Mosse 1924, 552.)

Magántulajdonban megmaradt Kattarinka József cipészsegéd munkakönyve. A Bajai Ipartestület pecsétjével ellátott munkakönyvet 1895. szeptember 2-án állították ki Baján. Az 1265. sz. munkakönyvben a következő személyleírást olvashatjuk Kattarinka József-ről: „születési éve: 1865, vallása: r. k., termete: közép, arca: hosszúkás, szeme: szürkésbarna, szemöldöke: sötétszőke, orra: rendes, szája: rendes, fogai: épek, haja: sötétszőke, szakáll: %, különös ismertető jelei: %, foglalkozása: cipész segéd”. A munkavégzéssel kapcsolatos fejezetnél mindössze egy bejegyzés olvasható. A Bécsben 1896. február 10-én kelt német nyelvű szövegből kiderül, hogy a cipészsegéd 1895. szeptember 16-ától 1896. január 6-áig szabászatot tanult a városban, és ez idő alatt tevékenységével a munkáltatója rendkívül elégedett volt. A pecsétlenyomaton rendkívül halványan a következő szöveg látszik: „BRÜDER EIGL / WIEN / IV. Grosse Neugasse 9.” A német nyelven nyomtatásban megjelent cipő- és bőripari címjegyzékek igazolják, hogy az Eigl testvérek bőr- és cipőalkatrész-kereskedése Bécsben, a IV. kerületben, a Neugasse 9. szám alatt üzemelt. (Industrie-Compass 1931, 1215.; Schuh- und Leder-Adreßbuch 1939, 250., 252.)

Kattarinka József Lajos nevű fiának vezetéknévét gimnazista korában a Korányi családnévre változtatta. Korányi Lajossal (1899-1988) a névmagyarosítás kapcsán Merk Zsuzsa történész készített interjút. Az alábbiakban az adatszolgáltató visszaemlékezéséből idézünk: „A dédszülők pestiek, elmagyarosodott német család. Eredeti nevük Gattaringer. (Az 1861-es mesterlevelén valószínűleg elhallás miatt Kataringer szerepel – tévesen.) Ebből magyarosítottak Kattarinkára. Gimnazista volt, mikor szülei továbbmagyarították a nevet Korányira. A nagypapa Gattaringer János, üzlete a mai Szabadság úton, a Mészáros ház mellett volt. Innen a mai

A Kattarinka-cég felújított üzlete az 1920-as évek közepén. Türr István Múzeum fotótára 28560.

Eötvös utcába költöztek. Apja, Kattarinka József folytatta a cipézmesterséget. Édesanyja simontomyai magyar lány [...] bérelt kocsival járta a környező városokat, szombaton vitte az árut, vasárnap jött vissza. Apja csak az »iparral foglalkozott«, 1-2 inas, 1-2 segéd dolgozott nála. A virágzó üzletet tönkre tette az első világháború, a hadikölcsön. Nem maradt szinte semmijük, mindössze 13 pár cipő volt a vagyonuk.”

Kattarinkáék első üzlete, Mészáros Lázár honvéd tábornok testvérének háza az egykori Szent István térről (ma Szentháromság tér) nyíló Erzsébet királyné (ma: Szabadság) utca sarkán állt, a Reich Farkas Fiai kereskedelmi cég épületével (a mai Bácskai Kulturpalotával) szemben. Innen költöztek a 19-20. század fordulóján az Eötvös utcai bérelt üzlethelyiségbe. A cipőboltnak volt raktára is, „Egy nagy világos raktárhelyiség mennyezetig megrakva, szép sorjába állított kaptafákkal és minden kaptafán a megrendelő nevével: arra mutat, hogy sokan vannak, akik megszokták a méret szerint készített cipőket, amit a cég a leggondosabb kivitelben, pár nap alatt lábára szabva elkészít” – olvasható a Bajai Ujság 1934. december 25-ei számában.

Az első világháborút követően sikerült a családnak talpra állnia, újjászervezni a cég életét. A Kattarinka vállalkozás „mechanikai” cipőüzeme a Batthyány utcában működött, ahol az 1930-as évek közepén 10-15 cipőipari munkás dolgozott. A bajai iparosokról készült egy névjegyzék a 20. század közepén – feltehetőleg 1945-ben –, amelyben a „Kattarinka József Fia cég” bejegyzésnél Korányi Lajos és Jungábel Ferenc nevét tüntették fel, megemlítve, hogy a telephely a Batthyány utca 32. szám alatt volt. (MNL BKML, IX. 204. Baja és

Vidéke Ipartestület iratai, 55. d. [1945] 504. sz. Az összeírás szerint Korányi Lajos 1924. július 18-án váltotta ki az iparigazolványt. A jegyzék Jungábel Ferenc cipészt önálló iparosként is feltünteti, Mészáros Lázár utca 26. szám alatti lakosként.) A Bajai Ujság tudósítói 1934-ben jártak a helyszínen, majd a terepszemle után a következőket írták: „egy géperőre berendezett kis cipőgyárat láttunk, itt találtuk meg kérdésünkre a feleletet egy kis irodahelyiségben, ahol évtizedek óta céltudatos, kitartó munka folyik. Az íróasztal felett családi ereklyeként lóg egy bekeretezett sárgult oklevél. A hajdani nemes »Schuhmacher Innung«, a cipész céh mesterlevele, melyet 1861-ben állított ki az akkori iparosság hivatalos nyelvén, németül Johan Kattarinka részére, tanusítván, hogy a remekmunka elvégzése után felvette őt tagjai sorába.” A szabadulólevél az 1980-as évek végén a Türr István Múzeumba került. A latin és gót betűs német nyelvű nyomtatott dokumentumon tintával írva az egykori tulajdonos neve „Johann Kataringer” alakban szerepel.

A 20. század első harmadában a család tulajdonában még megvolt az a kéziratos „mértékkönyv”, amelyben a cég alapításától kezdve vezették a megrendeléseket. A kisiparosok által kézzel írt, bekötött füzetben vezetett nyilvántartások ritkán kerültek be közgyűjteményekbe, többnyire magánkézben kallódtak el. A Kattarinka-céggel kapcsolatos kevés tárgyi emlék közé tartozik az a cégpecsét, amelyet a bajai múzeum történeti gyűjteménye őriz. A téglalap alakú keményfa bélyegzőre erősített kilencszögletű gumilap felirata a következő: „Kattarinka J. / Baja / saját készítményű / cipőraktára”.

Kattarinka József és Fia cipészek üzlete Baján az Eötvös utca 2. számú házban üzemelt.

A Kattarinka-cég csomagolópapírja.

Az Eötvös József, az Apponyi és a Bartók Béla utca által határolt saroktelken álló, zártosú beépítésű, U alaprajzú, egyemeletes, nyeregterős saroképület Baja város építtette bérház céljára a 19. század harmadik negyedében. A historizáló épület Eötvös József utcai főpárkánya fölötti, a tető síkjából kiemelkedő mellvédszerű fal (attika) közepén kialakított fali fülke (aedicula) kovácsoltvas rácsozatán 1881-es évszám látható. (Türr István *Múzeum Történeti Gyűjtemény* 87.4.1.)

Az Eötvös utcai üzlethelyiség első modernizációja Korányi Lajos nevéhez kötődik, aki 1924 körül impozáns szecessziós portált építtetett. Sajnos az 1920-as évek alatt történt korszerűsítésről szűkszavúak a sajtóbeli feljegyzések. Tíz év elteltével a cégvezető újabb felújítási munkákhoz látott. A *Független Magyarország* napilap 1934. július 14-ei számában arról írt, hogy a Kattarinka cég már 35 év óta bérel a várostól üzlethelyiséget az Eötvös utcában, és „fővárosi mintára” megkezdte annak modernizációját. A napilap beszámolója szerint a felújítás idejére az üzlet kiköltözött a Szent István (ma: Szentháromság) térre, egy 8 méter hosszú pavilonba. „Az új üzlet két helyiséggel fog kibővílni, melynek belső berendezését kicserélik. Zajtalan gumikerekű tololétrák, új csőburkolat, kényelmes próbaszékekkel és díszes vitrin fogja emelni azt a kellemes benyomást, melyet a figyelmes tulajdonosok vevőközönségük gyorsabb kiszolgálására és kényelmére szerelnek be az új üzletbe. Kívülről egy márvány keretű kirakatos portál fog ékeskedni. Az egyik kirakat 280, a másik pedig 175 cm-es nagyságú lesz. Az összbenyomás emelésére fém betűk és neon világító csövek szolgálnak majd, miáltal egy újabb fővárosi üzlet képével gyarapodik a bajai fő utca” – olvasható a napilapban.

A cipőbolt új portáljának tervét Klein Imre építész mérnök készítette. A felújítási munkálatokat a mérnök irányításával kizárólag szakértő bajai iparosok végezték. A portál és a berendezés teljes asztalosmunkáit az Iglói (Iszkeitz) Testvérek asztalosműhelyének dolgozói készítették. A lakatosmunkákat Illés György végezte el. A kirakat üvegablakait Schnetzer Ernő cégének emberei szállították a helyszínre, és helyezték végleges helyükre. Az üzlethelyiség belső munkálatainak elvégzését a város vállalta, a nagyobb kiadást jelentő külső munkákat pedig a bérlőnek

kellott kifizetnie, azzal a feltétellel, hogy a portált öt év múlva köteles a város tulajdonába átruházni. Kattarinkáék a felújítás során nemcsak az üzlethelyiséget bővítették, hanem „mechanikai erőre berendezett üzemet”, tehát ideiglenes javítóműhelyt létesítettek, ahol a kisebb, gyorsan elvégezhető cipőjavításokat folytatták.

Korányi Lajos visszaemlékezése szerint a cég többnyire a legjobb cipőgyárhoz kapta az árut – Bonyhádról, Szigetvárról, Budapestről –, vásárolt helyi iparosoktól is, de ez nem volt jelentős. A két világháború között megjelent bajai, Baja környéki sajtótermékek tájékoztatnak arról, hogy a Kattarinka cég a saját gyártású cipők mellett forgalmazott még Dixy és Schiffer márkájú cipőket is. Az 1930-as évek közepén új terméként jelentek meg a Doctor fantázianevű gyógytálpbetétes cipők, amelyeket bokasüllyedés esetén ajánlottak. A jeles cipőkereskedés fő profilját nagy valószínűséggel a női cipők értékesítése jelentette, ezt a feltételezést erősíti az a tény, hogy a Kattarinka-üzletben a cipők mellett nagy választékban harisnyákat is kínáltak.

Sajnos a Kattarinka cipésműhely és kereskedés tárgyi emlékényaga nem került közgyűjteménybe. A bajai Türr István Múzeum Néprajzi Gyűjteményében egyetlen Kattarinka-féle cipő sem található. Ajándékozás révén a múzeum gyűjteményébe került egy csomagolópapír, amelyet a Kattarinka-cégnél használtak. Ez arról tanúskodik, hogy a vállalkozás Salamander cipők értékesítésével is foglalkozott. A Salamander cég alapjait a Stuttgart közelében lévő Kornwestheimben Jacob Sigle rakta le 1885-ben, akihez később Max Levi csatlakozott. A Salamander gyár a 20. század első

harmadára Európa legnagyobb bőrcipőgyárává fejlődött. A cégnek Magyarországon Budapesten négy, Debrecenben és Szegeden pedig egy-egy telephelye működött az 1920-as évek közepén. 2020 végén egy bajai ház padlásán előkerült egy fehér kartonból hajtogatott, a sarkain fémkapcsokkal összeerősített doboz, amelyet az oldalára ragasztott címke alapján a Kattarinka-cég használt cipői értékesítéséhez. A krémszínű címkén piros háttérből emelkedik ki a fehér betűs „LEGJOBB LEGSZEBB A KATTARINKA CIPŐ” reklámszöveg.

Az interneten elérhető cirill nyelvű kiállítási katalógusban felleltük a nyomát egy szerbiai közgyűjteményben lévő Kattarinka-cipőnek. A belgrádi Iparművészeti Múzeum gyűjteményében található egy fehérre festett, bőrből varrt, mélyen kivágott, pamutvászon belésű, 1935-1940 között készített női cipő, amelynek az aljába a következő feliratot bélyegezték „Kattarinka Cipőáruház / Alapítva 1861 Baja” (11. kép).

Magyarországon a második világháborút követően, az 1945 decembere és 1949 vége közötti időben államosították a korábban magánkézben lévő legfontosabb ipari és kereskedelmi intézményeket. A kommunista államvezetés rendeletet alkotott a tíz főnél több dolgozót foglalkoztató üzemek állami kézbe vételéről, a gyakorlatban azonban már három-négy személy alkalmazása is elég volt a szervezet államosításához.

A Kattarinka-cég iparengedélyét 1952. október 22-én bevonták. Korányi Lajos visszaemlékezése szerint „'53-ban mindenki kapott elhelyezést, nekem nem adtak kegyeret, mert azt mondták, hogy nagy nevem van”. A céget kiköltöztették az Eötvös utcai üzletből. A mai Szabadság utcában kaptak egy helyiséget, később aztán onnan is tovább költöztették egy még kisebbbe. Az ellehetetlenítés után a cégvezető az értékes munkagépeket a Bajai Cipész Kisipari Termelőszövetkezetnek ajándékozta. Korányi Lajost 1953. október 23-án bevették az Állami Áruházba (amelynek helyén napjainkban a Bácska Áruház található), és ott dolgozott 1964-ig, nyugdíjba vonulásáig. Korányi Lajos 1988-ban bekövetkezett halálával egy többgenerációs cipész dinasztia utolsó képviselője, egyben a bajai Kattarinka-cipőüzem cégvezetője is távozott az élők sorából. (Az írás bővebb, jegyzetekkel ellátott változata eredetileg a Szabadkai Városi Múzeum által kiadott Kajdócsi Lovács Gabriella (szerk.): *Historizmus a Bácskában c. tanulmánykötetben jelent meg 2022-ben. Szabadka, 2022. 33-42., 100-103.*) ■

Az olimpiai bajnok magánélete

Dr. Pósta Sándor és a nők (2. rész)

Mayer János

■ 4. Egy válás és a következményei

Pósta Sándor és Gámán Edith válása gyorsan és látszólag problémamentesen zajlott le, a párizsi olimpiára a vívó már boldog ifjú férjként utazott ki. A bíróság a gyermekek kapcsán úgy döntött, hogy a fiú (Péter) az apa, a lány (Pálma) az anya felügyelete alatt marad – más kérdés, hogy aztán hamar úgy alakult, hogy mindkét gyermek nevelése Póstaákra hárult. Ugyanebben az időben romlott meg a vívó viszonya mesterével, *Italo Santellivel* is, nem kizárt, hogy az ő szakításuk hátterében is magánügy állott; Pósta erről azt írja, hogy a mester egy „jelentéktelen ügy” kapcsán bántotta meg az öntudatos bajnokot.

Úgy tűnik, a válás az új szerelem tüzeiben égő, az olimpiára készülő vívót kevésbé viselte meg, az elhagyott feleség viszont súlyosan belebetegedett. 1925 áprilisában több magyar sajtótermék is arról számolt be, hogy egy fiatal elvált asszony veronállal megmérgezte magát. „A Belváros egyik ismert családjának tagja, Posta Sándor [sic] elvált felesége, péntek délután szülei lakásán öngyilkosságot kísérelt meg. Az elvált asszonyt, aki leánykori nevén él, Gámán Editnek hívják, mint festőművésznőt is ismerik. Ez már a második öngyilkossági kísérlete. Körülbelül egy évvel ezelőtt szintén meg akarta mérgezni magát. Gámán Edit tizenkét évvel ezelőtt lett dr. Posta Sándornak felesége. Boldog családi életet éltek és két gyermekük született házasságukból. [...] Egy évvel ezelőtt Posta Sándor elvált Gámán Edittől, a válást a törvényszék jogerősen kimondta. A törvényszék végzése után Gámán Edit elhagyta a közös lakást és apjához, Gámán Dezsőhöz ment lakni, az Akadémia ucca 14. számú házba. Két gyermekét, akiket nagyon szeretett, a bíróság az apának ítélte oda és csak kéthetenként egyszer beszélhetett gyermekeivel. [Ezt az állítást Gámán Dezső később sajtóközleményben cáfolta – M. J.] [...] Volt férje ellen tartásdíjért pert indított, amely több mint egy éve még mindig befejezetlen.

Gámán Edit édesanyja két héttel ezelőtt elutazott a Pest környékén lévő Leányfalura, ahol villájuk van. [...] Szerdán este azután utána ment Leányfalura a férje is, úgyhogy Gámán Edit egyedül maradt a lakásban. Amikor az apja elutazott, még arról beszéltek, hogy mielőtt leányuk Leányfalura menne nyaralni, az Erzsébet-szanatóriumba megy tudóbántalmát kezelteni. [...]

A családhoz egy fiatal cselédleány jár takarítani. [...] Pénteken délelőtt a takarítólány feljött

a lakásba, hogy szokás szerint a háziendőket elvégezze, amikor belépett a konyhába, csodálkozva látta, hogy minden érintetlenül áll ott, ahogy előző este volt. Furcsának találta, hogy úrnője sem reggelit, sem uzsonnát nem készített magának. Bement a szobákba, ott azonban nem találta Gámán Editet, aki pár pillanattal később a fürdőszobából lépett ki nagyon rossz színben, bizonytalan járással. Azt hitte, hogy beteg, ép ezért természetesnek is vette, amikor úrnője egy receptet, és pénzt adott át neki azzal, hogy menjen le a közeli Nádor gyógyszerárba és hozza el az előírt orvosságot. A leány rövidesen fel is hozott valami fehér porfélért. Gámán Edit ekkor azt mondta neki, hogy készítsen meleg vizet, mert fogat akar mosni. A leány hamarosan bevitte egy pohárban a meleg vizet. Gámán Edit erre a gyógyszerárból imént hozott fehér port beleöntötte a meleg vízbe és aztán odaszólt leánynak:

– Én most lefekszem, ha valaki jön, ne keltessen fel és ha estig nem kelek fel, akkor se zavarnon.

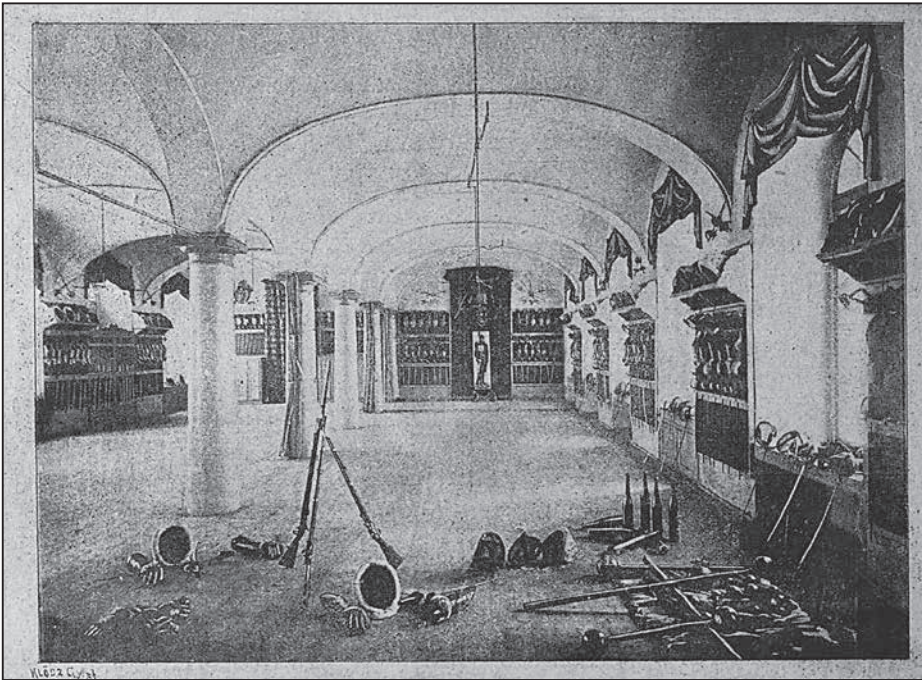
Ez délből félegy óra körül lehetett. Ebédidő után a takarítónő beszélgetett Gámánék szomszédjának szakácsnőjével. Elmondta neki, hogy Gámán Edit beteg, rosszul néz ki, alig tud jámi és most vett be valami orvosságot. Nem is szabad zavarni őt – mondotta. A szakácsnő közölte ezt úrnőjével, Soós Jenő tőzsdebizományos feleségével, aki jó ismerőse Gámán Editnek, Meglepődött a hírhatalára és bement meglátogatni a beteget. A szobában a díványon találta Gámán Editet, aki mélyen és mozdulatlanul aludt. Semmi gyanúsat nem lehetett rajta észrevenni. A dívány közelében kis asztalka állott, rajta egy levél. Soós né rátekinthetett a nyitott levélre, és a legnagyobb megdöb-

benéssel olvasta, hogy búcsúlevél, amelyben Gámán Edit bocsánatot kér szüleitől és bejelenti, hogy öngyilkosságot követ el, ugyanekkor elbúcsúzott gyermekeitől és volt férjétől is.

Soós né azonnal visszaszaladt a lakásába, ahol telefon van, onnan felhívta a mentőket. Telefonált Gámán Edit sógorának, Kosztolányi Gyula festőművésznek is. Kosztolányi festőművész, ki közel lakik a mentőkhöz, autón hamar odasietett és azután a mentőkkel együtt érkezett ki a helyszínére. A mentőorvos gyomormosást alkalmazott. Megállapította, hogy Gámán Edit nagyobb adag veronált vett be. Az úriasszony teljesen eszméletlen állapotban volt és nem is lehetett öntudatra kelteni. A mentők a Rókus-kórházba vitték. A kórházban mingyárt kezelés alá vették, újabb gyomormosást alkalmaztak. Gámán Edit a kórházban sem tért magához, az orvosok véleménye szerint 24 órán belül visszanyeri eszméletét. Ha komplikáció nem áll be, rövidesen felépülhet.” (Pesti Napló, 1925. április 25.) Az esetet

Fodor Károly vívómester, aki a „végzetes kölcsönt” adta Póstaának (Magyar Szalon, 1895)

A Fodor-féle vívóterem, ahol Póstaának a pénzes vívóleckéket kellett volna adnia

hasonló részletességgel, bár néhány ponton eltérően mesélte el a *Magyarság* ugyanezen a napon megjelent lapszáma is.

Az asszony életét végül a gyors beavatkozás megmentette, de lelki nyugalomát ezt követően sem találta meg. Rokonai segítségével komoly pereskedésbe fogott volt férjével, de most már nemcsak a tartásdíjon, hanem az egykor közösen vásárolt lakás birtoklásán is ment a vita. Csakhogy Póstaék új, budafoki házat a vívó a korábban közös ingatlanjaik értékesítéséből akarta fedezni. 1924-ben – már új feleségével – oda is költözött, miközben fogorvosi rendelője még a Duna utcában volt. Ám a sértett asszony ennyivel nem érte be, és kiperelte exférjét az ingatlanból, sőt a végrehajtó 1926 márciusában annak minden ingóságát lefoglalta, és a követelések nem teljesítése esetére árverést hirdetett meg rájuk. Póstaának nemcsak volt felesége, hanem az Angol-Magyar Bank felé is komoly tartozása keletkezett: előbbinek 800 aranykoronát, utóbbinak 50 800 000 koronát kellett volna rövid időn belül fizetnie. (*Budapesti Közlöny, 1926. március 18.*) Minthogy ez nem sikerült neki, hamarosan budafoki házat is árverésre bocsátották, és a bajnoknak végül onnan is el kellett költöznie, pedig nem sokkal korábban a település díszpolgárává is megválasztották. Így az ünnepelt versenyző kis híján utcára, de mindenképp az anyagi csőd szélére került, újabb fogorvosi rendelőjét előbb a Királyi Pál, majd 1930-tól a Kecskeméti utcában nyitotta meg, de ez még sokáig eltartott.

A volt feleség azonban utána sem találta meg a lelki nyugalomát, a 8 *Órai Újság* 1930-

ban ugyanis arról számolt be, hogy „*benceneri Gámán Edith, benceneri Gámán Dezső leánya az év június 24-én nagy türelemmel viselt testi és lelki szenvedés után meghalt.*” [A nemesi előnév helyesen bencenci volt – M. J.] Néhány nappal később a rákoshegyi temetőben helyezték örök nyugalomra.

5. Egy sportkarrier vége

Azt a legtöbb, Pósta Sándorról szóló életrajzi összefoglaló tudni szokta, hogy az olimpiai bajnok sportolói pályafutása igen hirtelen véget ért, mivel a vívót professzionalizmus vádja miatt eltiltották a sportolástól, ugyanis pénzért adott vívóleckéket. Így arra, hogy 1928-ban Amszterdamban megvédje olimpiai bajnoki címét, esélye sem lehetett. A „Pósta-ügy” azonban egyrészt összefügg a fentebb említett magánéleti eseményekkel, másrészt rávilágít a magyar vívótársadalom belső megosztottságára is.

Amint az látható, a válasszal kapcsolatos ügyek miatt Pósta a csőd szélére jutott, és attól is tarthatott, hogy olimpiai bajnok létére az utcára kerül. 1925 végén aztán ráadásul a Magyar Vívó Szövetség megfosztotta amatőr versenyzői státuszától. Ennek előzménye az volt, hogy a bajnok szorult helyzetében 1924 októberében egy 60 millió koronás „baráti kölcsönt” vett fel

Fodor Károlytól, egy budapesti vívóiskola tulajdonosától. A kamatmentes kölcsönt azonban Fodor feltételekhez kötötte. A titokban tartott írásos szerződésben Pósta egyebek mellett vállalta, hogy kilép a MAFC-ból, és a Fodor által kijelölt klubhoz szerződik, a vívóiskolában (és csak ott!) meghatározott rendszerességgel leckéket ad, valamint „tollal és karddal támogatja a Fodor-iskolát”. (Időnként újságíróként is tevékenykedett.) Az első feltételek szépen teljesültek is, Pósta hamarosan a *Nemzeti Vívó Club* versenyzője lett. Amikor azonban Pósta részt vett addigi edzője, az ugyancsak iskolát működtető *Gerentsér László* által szervezett bemutató mérkőzésen a dán bajnok *Ivan Osier* ellen, akkor a sértett Fodorék a bizalmas szerződést nyilvánosságra hozták. (Úgy érezték, hogy ezt a mérkőzést nekik kellett volna megszervezniük, így jövedelemtől estek el.) A belső vitáktól terhelt szövetség azonnal fegyelmi bizottságot hozott létre, és bár ennek illetékességét Pósta nem ismerte el, az meghozta a már ismert határozatot.

Csakhogy az ítélet messze nemcsak a „pénzért tartott” vívóórák megítéléséről szólt. (Már csak azért sem, mert Pósta még meg sem kezdte az oktatást.) A magyar vívótársadalmat régóta megosztotta a jórészt nemesi származású katonatiszt, illetve a kispolgári (értsd: zsidó) eredetű vívók belső ellentéte is. Pósta ugyan igazából egyik körbe sem tartozott, ám amikor még 1924-ben kiállt az olimpián indulni szándékozó, de a válogatóversenyeket nem vállaló *Fuchs Jenő* mellett, az utóbbi körbe sorolták. (Ezt erősítette az is, hogy ellenfele a bemutatón szintén zsidó származású volt, ráadásul Pósta ebben az időben a zsidó *Vázsonyi Vilmos* által alapított, inkább baloldali *Nemzeti Demokrata Párt*-ban kezdett politizálni, amelyet nacionalista körökben erős ellenszennvel figyeltek.) A vívószövetség vezetésében viszont nagyobb számban a (jobboldali) nemesi-katonatiszti elit tagja voltak képviselve, akik így lehetőség-

Gámánék lakása a budapesti Akadémia utcában, ahol Edith öngyilkosságát kísérelte meg

get láttak az általuk egyébként sem kedvelt Póstával való leszámolásra.

Ezen túl az is kérdéseket vetett fel, hogy ami miatt Póstát elmarasztalták, azzal szinte bármelyik katonatiszt vívót is támadhatták volna, ám rájuk más szabályok vonatkoztak. Egy belső szabály szerint a katonai vívómes-terek amatőrök, akik ugyan fizetést kapnak e ténykedésükért, ám ebből „nem szereznek anyagi előnyöket”. És bár a sajtó akkoriban is felvetette, hogy a szövetség nem mér azonos mércével, illetve azt is, hogy vajon a nehéz helyzetbe került bajnok mégis mit tehetett volna, és hogy vajon a legjobb magyar kardvívó nem érdemelt volna-e méltányosabb elbánást, a Pallavicini György őrgrof elnök által vezetett szövetség nem ismert kegyelmet.

Ezt követően Pósta csak olajat öntött a tűzre, amikor nyílt levelet közölt egy „szélsőséges baloldali lapban” (Az Est-ben), amelyben felrója a szövetségnek, hogy tőle az olimpiai győzelem után egy köszönő sort sem kapott, és az két éven át szinte tudomást sem vett róla, ezen túl törvénytelen módon is jutott a titkos kölcsön-szerződés birtokába. Ráadásul állítása szerint kölcsönügyletéről a vívószövetségi vezetők is tudtak, és korábban támogatták is azt. Azt is megfogalmazta, hogy ügyében a nyomozók, a vádlók és a bírák ugyanazon személyek voltak. „... az amatőr szellem ellen nem vétettem, mert nem tettem egyebet, mint anyagilag megszorult helyzetemben kölcsönt vettem fel, és azt vissza is fizettem.” Ezt követően az MVSZ Póstát még rágalmozásért is beperelte.

Az egyébként erősen jobboldali szellemiségű Szózat újságírója jól átlátta, hogy az ügy túlmutat az amatőrizmus kérdésén, bár értékelésében némi szalon-antiszemizmust is fel-

lehet fedezni: „Akik eddig ellenszenvvel figyeltek a világbajnok egyik-másik eljárását, most más véleményt alakítanak róla. Ma már tudjuk, hogy dr. Pósta szorult anyagi helyzetét kihasználták, behálózták, dicsérték, tolták előre, belekeverték abba a napi politikába, amely a magyar lélekkel merőben ellenkezik s amíg »jó fiú« volt, ment minden simán, de mihelyt az első lépést nem a kedvük szerint lépte, meghúzták a jól kivetett hurkot. A közénk lopott idegen anyagias szellem betört a »a legamatőrebb« sportba is és faji szívóssággal elérte, hogy ma már a vívás is lehet üzlet. [...] Dr. Pósta Sándor szomorú sporttragédiájából tanulhatunk.” A lap sugalmazása szerint tehát a fő bűn nem a méltánytalan ítéletet hozó sportszövetségé, hanem a Póstát előre kitervelt módon csöbe húzó anyagias Fodor Károlyé volt, akit ráadásul eredetileg Freyberger Mózesnek hívtak...

A „Pósta-ügy” még évekig elhúzódott, és később további politikai és egyéb szálak kapcsolódtak hozzá. A béke csak 1927-re állt helyre a bajnok és a vívószövetség között, amikor – miután a vezetők az elégtételt szóban megkapták – a szövetség a Pósta ellen indított sajtópereket visszavonta, és helyreállította annak amatőr státusát. Csakhogy aztán a szövetség egy másik iránya ezt a döntést is megfellebbezte, megbuktatták a megbékélni kívánó elnököt, és ettől az ügy elhúzódott, végül a vissza-amatőrösítést mondvacsinált indokokra hivatkozva visszavonták. Így Póstának esélye sem volt arra, hogy akár csak a páston megküzdhesen az amszterdami olimpiai részvételért. (A Pósta örökös eltiltása mellett kardoskodó ellenpárt egyik vezére történetesen a katonatiszt Tersztyánszky Ödön volt, aki aztán Pósta távollétében Amszter-

damban végül kardvívásban megnyerte az olimpiai bajnokságot.)

Az olimpiai bajnok így sportpályafutását befejezte, és egyrészt szakmájában, másrészt a fővárosi politikai életben próbált meg érvényesülni. Előbbiben több, utóbbiban kevesebb sikere volt: fogorvosként a legjobbak között tartották számon, a politikában azonban nem találta a helyét: gyakran váltott pártot, és még az is megtörtént, hogy az egykor „baloldali zsidóbarátnak” elkönyvelt sportoló a 30-as évek elején ott bábáskodott az első magyar nemzetiszocialista párt megalakításánál. (Más kérdés, hogy onnan is hamar távozott.) Második felesége azonban nemcsak a dicsőségek, hanem – különösen a második világháború után – a háttérbe szorítás idején is kitartott a férje mellett, pedig akkoriban már inkább nélkülözniük kellett. A Horthy-rendszer elitjébe sorolt Pósta ugyanis 1945 után afféle páriává vált az új Magyarországon, amit az is erősített, hogy Péter fia az 1940-es évekre a szélsőjobboldalra sodródott, a nyilasok egyik fő ideológusaként számos, főleg a zsidók ellen uszító írás került ki a tollából. (1946-ban a népbíróság háborús bűnösneként életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, ahonnan 1956-ban szabadult.) Lux Margit egyetlen alkalommal vállalt nyilvános fellépést, 1967-ben egy, férjéről elnevezett díjat adott át. Végül közel harminc év özvegység után 1981-ben, 79 éves korában, teljesen elfejtve hunyt el Budapesten. ■

A Kecskeméti u. 13. sz. ház, amelyben 1930 után Pósta lakása és fogorvosi rendelője volt

BAJAI HONPOLGÁR

Előfizetés és megrendelés 2025-re

Lapunk természetesen a következő évre is előfizethető és megrendelhető. Az egyes lapszámok ára, illetve az előfizetési díjak 2025. január 1-jétől a következőképpen alakulnak:

- egy lapszám ára 450 Ft;
- dupla lapszám esetén 900 Ft;
- az éves előfizetési díj helyben házhoz szállítással: 8000 Ft;
- éves előfizetési díj belföldön + postaköltség: 13 500 Ft;
- éves előfizetés külföldön + postaköltség: 32 000 Ft.

Rendelje meg lapunkat előre, hogy biztosan megkaphassa!

A Bajai Honpolgár szerkesztősége és a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriuma

Az őszi ízei

Szünder Dezső

■ Lassan, ám ellentmondást nem tűnően közeledik az év vége. Mi sem jelzi ezt jobban, hogy a Kedves Olvasó az idei utolsó előtti lapszámot tartja a kezében. Még emlékeinkben és ízlelőbimbóinkban a szőlő, a friss must íze, de novemberre kanyarodva ez is gyorsan megváltozik: még mielőtt a karácsony felé kacshintgatnánk, rengeteg színes dolog emlékeztet az igazi őszi. Ilyenek a fák egyre gyakrabban hulló, színes levelei, az őszi gyümölcsök, zöldségek. Az én személyes kedvenceim ebben az időszakban a teljesség igénye nélkül a következők: birsalma, cékla, sütőtök. És ha már sütőtök... A hazai és nemzetközi kereskedelmi egységek egyik utolsó rohama is ehhez köthető, hiszen alig köszöntött be az október, már minden a közelgő *halloweent* idézi: hatalmas tökök, rémisztő figurák, de még az újságokban is számtalan helyen lehet találkozni ilyenkor ijesztő kinézetű halloweeni süteményekkel – nyilván elsősorban a gyerekekre fókuszálva. Idén mi magunk is beadtuk kicsit a derekunkat – már ami a ház dekorálását illeti: a bejárati ajtó mellett két nagyobbacska tök fogadja a betérőt.

No, de vissza a gasztronómiához! Az őszi nem csupán látványában, színeiben, hanem ízeiben is különleges helyet foglal el az éven belül. Olyan zöldségekkel lehet találkozni, melyek csak ebben az időszakban teremnek meg, válnak fogyaszthatóvá. Az persze más kérdés, hogy a szezonon túl is hozzá lehet jutni – de mint tudjuk, marokkói szőlőt és spanyol epret is lehet kapni februárban is. Ezért aztán – ahogy azt már sokszor leírtam e hasábon is – arra bátorítanék mindenkit, hogy bátran használják ki az évszak most termő zöldségeit, főzzenek, süssenek belőle minél többször, mert ezek olyan élmény nyújtanak, amit egy külföldi áru soha nem képes adni. A mostani lapszámba két kedvenc őszi zöldségemet választottam. Az egyikből laktató, tartalmas leves készül, a másikkal pedig egytálétel. A leves is és az egytálétel is megállja egyetlen fogásként is a helyét, de aki bevállalás/nagyétkű, tegyen próbát akár mindkettővel!

Nemzetek konyhája, Ukrajna/Oroszország: a borscs

Már hosszú ideje gondolkodtam azon, hogy egyszer majd az én konyhámban is elkészül ez a laktató leves, de valahogy csak nem akart eljönni a megfelelő időpont, egészen mostanáig. Kint, a saját kertben megterem az alapvető hozzávaló, a cékla, a többieket pedig mi magunk igyekeztünk bio forrásból beszerezni. Jelentem, mostanra egész jól állunk ebben a kérdésben is. A borscs sokak szerint orosz, mások szerint pedig ukrán étel. Igazságot tennem nem kell, a kettő közt vannak árnyalatnyi különbségek, mint ahogy a közel 800 féle recept között is, melyek mindegyike egyedi, országra, tájegységre, de akár nemzetségre is jellemző módon készül. Természetesen a 800 „igazi” borscs recept több mint 90%-a az orosz/ukrán vonalhoz köthető, de soha nem gondoltam volna, hogy pl. Finnországban is készül igazi borscs. A mostani recept is az orosz/ukrán vonalhoz tartozik, akit pedig a téma bővebben is érdekel, fogékony a nüansznyi különbségekre, annak ajánlom az internet végtelenségű bugyrait.

Amit elsősorban megtanultam az étel elkészítéséről, az hogy pontosan olyan, mint egy jó (?) orosz film (van ilyen?): az állandó eső mellett végtelenül hosszú. A borscskészítés épp ilyen, semmiképp nem való türelmetlen, mindig siető, kevés idővel rendelkező háziasszonyoknak. A legfontosabb, a siker titka egy igen jó hús alaplé elkészítésében rejlik, ami majd hogyan nem egy húsleveskészítéssel ér fel, így akinek ez jól megy, jó eséllyel pályázhat a jó borscs készítésére is.

Először tehát készítsük el az alaplevet: válasszunk sertéshúst – én lapockát vásároltam – és csontos húst is. A hús mennyisége legyen kb. 0,5 kg, mellé két nagyobb darab csont bőven elég is. Egy nagy lábas hideg vízbe tegyük a húst és a csontokat, forraljuk fel, a keletkező habot szedjük le folyamatosan. Tegyük a levünkbe egy egész vöröshagymát, elég csak a külső leveleket leszedni, meghámozni sem kell. Mehet bele 1 sárgarépa, 1 fehérrépa, 4 babérlevél, 2 teáskanál egész fekete bors, aki pedig igazán jó alapízű levét szeretne, az tegyen bele úgy 5 g gyömbért is. Enyhén sózzuk, ez azért úgy kezdődik, mint egy húsleves, de nem az! Tegyük hozzá végül egy kis csokor petrezselymet, esetleg zellerlevelet, majd főzzük nagyon kis tűzön 3-4 órát, közben a hiányzó vizet folyamatosan pótoljuk. Ha letelt az idő, akkor

a húsokat és a csontot vegyük ki, az összes többi hozzávalót dobjuk ki, az alaplevet pedig minél apróbb lyukú szűrőn szűrjük le. Az edényben 2 evőkanál olajon pirítsunk meg enyhén 1 fej apróra vágott hagymát. Mehet hozzá 1-2 szál sárgarépa vékony csíkokra vágva, 1 szál szárzeller apróra vágva és 2-3 gerezd fokhagyma kis karikákra szelve. Sózzuk, borsozzuk, hozzáadunk 1 evőkanál sűrített paradicsomot, kicsit együtt pirítjuk őket, majd adunk hozzá 2-3 nagyobbacska fej céklát, a répához hasonlóan csíkokra vágva. Felöntjük az alaplével, és 45 percig lassú tűzön főzzük. Az idő letelte után adunk hozzá 1-1 teáskanál ecetet és kristálycukrot, a falatnyi kockára vágott lapockát és egy fél fej édes fehér káposztát csíkokra vágva. Újabb 10 percig főzzük, ilyenkor a káposzta még friss, roppanós marad – ez az orosz verzió, az ukrán pl. 5 perccel tovább főzi, hogy a káposzta kissé megpuhuljon. Kóstoljuk meg, ha szükséges ízesítsük még kedvünkre cukorral, ecettel, esetleg sóval, borssal. Tálaljuk egy kanál tejföllel a tányér közepén és apróra vágott kaporral.

Fetas-szalonnás sütőtök gratin

Az őszi másik kedvence a sütőtök. Isteni sültve, krémlevesben, köretként, muffinban, lattéban – és ebben az egytálételben is. 2 tojást verjünk fel, keverjük hozzá 2 gerezd reszelt fokhagymát, 2,5 dl tejszínt, ízesítsük sóval, borssal. 100-150 g bacont süssünk zsírára kockára vágva, a kisült darabokat vegyük ki, tegyük félre. A tök felső, mag nélküli részét tisztítsuk meg, és vágjuk 2-3 mm-es szeletekre. Összesen 0,5 kg tökre van szükség tisztított mennyiséget tekintve. Egy tűzálló tálat kenjünk ki olajjal, rétegezzük bele a tököt, szórjuk meg a kisült baconnal, morzsoljunk rá feta sajtot, majd öntsük fel rétegenként a tojásos tejszínnel és aprított zsályával. Nekem 3 réteg lett ebből a mennyiségből. Fedjük le alufóliával és 200 °C-ra melegített sütőben süssük 45 percet, majd fólia nélkül még 10 percet.

Jó étvágyat kívánok! ■